

SZENT ISTVÁN EGYETEM, Gödöllő

Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola
Doktori (PhD) értekezés tézisei

**AZ AGRÁR-KERESKEDELEMPOLITIKAI
FELTÉTELRENDSZER VÁLTOZÁSÁNAK
HATÁSA A ZÖLDSÉG-GYÜMÖLCS ÁGAZATRA**

Készítette:
Juhász Anikó

**Gödöllő
2009.**

A doktori iskola

Megnevezése: Gazdálkodás- és Szervezéstudományi Doktori Iskola

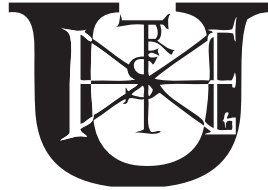
Tudományága: Gazdálkodás- és Szervezéstudomány

Vezetője: **Dr. Szűcs István**
egyetemi tanár, MTA doktora
SZIE Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar
Gazdaságelemzési és Módszertani Intézet

Témavezető: **Dr. Halmai Péter**
egyetemi tanár, MTA doktora
SZIE, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar
Európai Tanulmányok Intézete

.....
Az iskolavezető jóváhagyása

.....
A témavezető jóváhagyása

SZENT ISTVÁN EGYETEM, Gödöllő

Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola
Doktori (PhD) értekezés tézisei

**AZ AGRÁR-KERESKEDELEMPOLITIKAI
FELTÉTELRENDSZER VÁLTOZÁSÁNAK
HATÁSA A ZÖLDSÉG-GYÜMÖLCS ÁGAZATRA**

Készítette:
Juhász Anikó

**Gödöllő
2009.**

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	5
1.1. Témaválasztás és előzmények.....	5
1.2. Célkitűzések és a dolgozat felépítése.....	6
1.3. Munkahipotézisek	7
2. Anyag és módszer	9
2.1. A vizsgálandó termékek kiválasztása	9
2.2. A piacrajtás valódi vámterhének számítása.....	10
2.3. Az ágazati teljesítményelemzés.....	12
3. Eredmények	15
3.1. A teljesítménymutatók összegzése: kiválasztott zöldség-gyümölcs termékek exportpozíciója	15
3.2. A teljesítménymutatók összegzése: a kiválasztott zöldség-gyümölcs termékek importpozíciója.....	19
3.3. Hipotézisvizsgálat	24
4. Következtetések és javaslatok.....	26
5. Új és újszerű kutatási eredmények.....	29
6. Összefoglalás	31
7. Legfontosabb publikációk.....	38
8. Szakmai önéletrajz	41

1. Bevezetés

„Blokkokat építünk, vagy rombolunk?”
[BHAGWATI, 1990]

A nemzetközi kereskedelempolitikai feltételek változása a folyamatos liberalizációs elvek jegyében zajlik, azonban a gyakorlat néha éppen ellenkező irányt mutat. Például a kereskedelmi egyezmények piacrajutási kedvezményeket biztosítanak a résztvevő országoknak, de hátrányt jelenthetnek a kívül maradóknak. Ezért a munkám során mindig próbáltam szem előtt tartani Bhagwati kérdését, hogy emlékeztessen rá a **kutatásban nagyon fontos a különböző nézőpontok körültekintő mérlegelése.**

1.1. Témaválasztás és előzmények

A **vizsgálat témája** az általam legtöbbször kutatott két kérdéskör nevezetesen a **zöldség-gyümölcs ágazat és a külkereskedelempolitika közös metszete.** Azért a zöldség-gyümölcs ágazat, mert a mezőgazdaságon belül ez az egyik legjelentősebb exportbevételt hozó ágazat, amely minden nehézség ellenére a rendszerváltás óta folyamatosan megőrizte pozitív külkereskedelmi egyenlegét is. Hogy miért a külkereskedelempolitika szemszögéből? Azért mert bonyolult és átfogó hatású eszközrendszerével izgalmas és folytan változó elemzési területet kínál.

Az **elemzésre kijelölt időszak, az elmúlt tíz év** Magyarország számára folyamatosan igen jelentős gazdaságpolitikai változásokat hozott. Az **Európai Unióhoz történő csatlakozás** következtében megélt változások ugyanis már jóval a 2004. évi belépés előtt kezdődtek, de több területen évekkel később éreztették valós hatásukat. A dolgozatomban éppen ezen eseményekben gazdag időszakról szeretnék minél többet megmutatni. A munka számomra azért is különösen izgalmas, mert a csatlakozás előtt számos előrejelzés, tanulmány készítésében vettem részt, így a csatlakozási hatások ex-post értékelése szembenézés volt a korábbi munkámmal is.

Szerencsére az **uniós csatlakozás jelentősége miatt szakirodalmi háttérben nem volt hiány.** Az Európa Tanács 1993-as koppenhágai ülése óta, amelyen a társult országok belépésének lehetőségéről döntöttek, majd a 2002. évi koppenhágai agrár-csatlakozási megállapodás után a politikai és tudományos elemzések hada íródott mind a befogadó közösség, mind a csatlakozó országok területén és szemszögéből. A sokszor kirívóan csak hátrányokat, vagy éppen előnyöket bemutató írások komoly indulatokat kavartak, végül az álláspontok közeledtek, de a valóság természetesen a legkiegyensúlyozottabb elemzésnél is árnyaltabban alakult.

1.2. Célkitűzések és a dolgozat felépítése

Dolgozatkészítés közben feldolgozott szakirodalom kritikája alapján megfogalmaztam, hogy számomra mi tesz egy elemzést igazán használhatóvá. A saját munkám során ezeket, az összegző elveket szerettem volna szem előtt tartani: az anyag **szerkezete legyen világos és egyszerű, mondanivalójának íve követhető maradjon, hordozzon saját véleményt-gondolatot-ötletet, eredménye következzen az elemzésből, és legyen valamilyen gyakorlati haszna.** Minden tölem telhetőt megtettem, hogy sikerüljön is betartani ezeket az elveket.

A **saját gondolatok, és az elemzésből következő megállapítások** terén sokat dolgoztam, remélem az olvasó számára is érzékelhető eredménnyel. Az **átláthatóságot** és a **gondolati ívet** szem előtt tartva **három egységet** igyekeztem képezni: három időszakot vizsgáltam (csatlakozási felkészülés kezdete, intenzív felkészülés, csatlakozás után), három évet átlagoltam a kiugró értékek elsimítására (1998-2000, 2001-2003, 2005-2007), három célpiacon/beszállítói csoportra osztottam a külkereskedelmi partnereinket (EU-15, EU-9, harmadik ország¹), és három mutatót vizsgáltam a teljesítményváltozás elemzésénél (forgalom, részesedés, egyenleg).

A **gyakorlati haszon** kérdéséhez hosszabb gondolatmenetet kellett bejárnom. Az újonnan társuló tagállamok Európai Unióhoz történő csatlakozását előkészítő folyamatnak és a belépés lehetséges hatásainak vizsgálatával kiterjedt tudományos és ismeretterjesztő irodalom foglalkozott 2004 előtt. Jobb esetben elemzések eredményei, rosszabb esetben csak vágyak és félelmek alapján, néhány megállapítás a köz- és szakmai véleményt is erőteljesen befolyásoló szintre emelkedett. Az általam vizsgált részterület, a kereskedelempolitika, pedig különösen alkalmas volt általános érvényűnek hitt megállapítások levonására. Az élet természetesen nem kevés meglepetést hozott, ami az elemzők és így számomra is meghozta a szembenézést a korábbi munkánkkal. **A csatlakozásunk így egyszerű, és fontos lehetőséget biztosít kutatási módszereink ellenőrzésére, csiszolására.** Az ilyen változásokövetés, pedig korántsem haszontalan, hiszen lesznek még újabb kereskedelem-liberalizációs alkalmak, akár a szabadkereskedelmi megállapodások további bővülése, akár a WTO egyszer majd csak lezáródó fordulója nyomán.

A **dolgozat három nagy egységre tagozódik**, az első az irodalmi áttekintés, a második a módszertan leírása, a harmadik, pedig a saját kutatási eredmények bemutatása. Mind az irodalmi áttekintést, mind a saját kutatást **négy alfejezetbe** rendeztem: a kiindulópontként jelölt 1998 és 2000 közötti, a felkészü-

¹ EU-15 az EU régi tagállamai: Németország, Franciaország, Belgium, Hollandia, Luxemburg, Olaszország, Egyesült Királyság, Spanyolország, Portugália, Görögország, Írország, Ausztria, Svédország, Dánia, Finnország. EU-9 a velünk együtt csatlakozó országok: Észtország, Lettország, Litvánia, Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Szlovénia, Ciprus, Málta.

Harmadikországok: Az EU-25 tagállamokon kívüli országok.

lésnek nevezett 2001 és 2003 közötti szakaszra, a csatlakozás előtt megmaradt különbségek bemutatására, valamint a csatlakozás utáni 2005 és 2007 közötti időszakra. Úgy éreztem a hatalmas adat és információ mennyiség mögötti összefüggések kibontásához az időbeli elhatárolás, az áttekinthetőség megteremtése az első lépés.

A fejezetekben külön-külön is próbáltam új, vagy újszerű módszert, vagy megközelítést alkalmazni. A saját kutatás a zöldség-gyümölcs ágazat általános külkereskedelmi statisztikai elemzésével indul, amelynek újszerű módszertani eleme a hármas egység feszes megtartása, azaz a három időszak, három év átlagát használó, három célpiac, illetve beszállítói országcsoporthoz szerinti bemutatása. A második részben a **piacrajutási feltételrendszer** csatlakozás előtti történetének bemutatása következik hagyományos eszközökkel, jogszabály értelmezéssel és forgalomelemzéssel, a fejezet értékét az elemzés teljes körűségében látom. A harmadik részben az importunkra és exportunkra a csatlakozás előtt érvényes **vámvédelem** és annak csatlakozás utáni meghatározását végeztem el, amely a dolgozat legnagyobb kihívását jelentette. Végül, de korántsem utolsó sorban a kiválasztott zöldség-gyümölcs termékek uniós belépésünk nyomán megváltozó **külkereskedelmi teljesítmény értékelését** tűztem ki célul, amelyhez forgalmi irányonként három mutatópár (forgalom és változása, részesedés és változása, egyenleg és változása) számolását végeztem, majd klaszterelemzéssel teljesítményértékelést készítettem.

Tisztában vagyok vele, hogy a kereskedelempolitikai eszközrendszer igen szerteágazó, és a vámok, mint HUSZÁR [1997] féle „arkhimédieszi pontok”, kiemelkedő jelentőségük mellett is csupán egy elemét adják ennek az eszközrendszernek. Ráadásul az ex-post elemzés tanulságait a jövőre nézve, ex-ante értékelésre is érdemes lenne tesztelni. A feltárt termékteljesítmény különbségek pedig exportstratégia készítés lehetőségét is felvetik. **A kutatásom jövőbeli folytatásának iránya így háromfelé mutat, egyrészt kibővíthető az egyéb kereskedelempolitikai eszközök hatásvizsgálatával** (pl. exporttámogatások, nem vámjellegű akadályok, önkéntes sztandaradok), továbbá **felállítható a jövő változásainak hatás előrejelzése** is és nem utolsó sorban gyakorlati felhasználása alapját képezheti az **ágazati exportstratégia kidolgozásának**. Erre a hármas kihívásra jelen tanulmányban a terjedelmi korlátok okán nem vállalkozhattam.

1.3. Munkahipotézisek

Munkahipotéziseim olyan, általam fontosnak ítélt feltételezések lettek, amelyek az irodalmi feldolgozás és a korábbi kutatásaim alapján alakultak ki. A diszsertációm eredményeket összesítő fejezetében, az átfogó elemzések mellett ezekre a kérdésekre kiemelten kerestem a választ.

1. **A zöldség-gyümölcs ágazat külkereskedelmi forgalom vizsgálata előtt** a következő hipotéziseim voltak a témakörben:
 - a. A csatlakozás az importunk esetében jobban formálta a termék és beszállítói összetételt, mint az exportunknál.
 - b. A csatlakozás után nagyobb mértékű volt a külkereskedelmi forgalom változása, mint a liberalizációs egyezmények életbelépése után.
 - c. Az EU-15 tagállamainak jelentősége külkereskedelmi partnerként nőtt – forgalom és részesedés alapján is – ez a növekedés, nem az EU-9, hanem a harmadikországek rovására ment végbe.
2. **Magyarország és az EU közötti agrárkereskedelem-liberalizációs folyamat csatlakozás előtti szakaszával kapcsolatban** kialakult feltételezésem szerint a magyar és az uniós vámakadály csökkentések hazánk számára kedvező aszimmetriáját a forgalom alakulása nem, vagy nem teljesen követi, mivel az EU, mint erősebb gazdaságú országok csoportja kevesebb kedvezményt is jobban ki tudott használni.
3. **A csatlakozás előtt megmaradt uniós és magyar vámjellegű akadályok összevetése során** arra számítottam, hogy:
 - a. Az EU és Magyarország között megmaradt vámakadályok mértéke átlagban Magyarország esetében volt magasabb, viszont bizonyos termékek esetében az EU-nál volt a legmagasabb vámszint.
 - b. A harmadik országok felé a csatlakozás után átvett vámvédelmünk átlagban csökkent, de bizonyos termékek esetében jobban védetté vált a piacunk.
 - c. A zöldség-gyümölcs ágazat a nagyobb fennmaradt vámvédelmű ágazatok között helyezkedett el, azaz a csatlakozás még az utolsó liberalizációs egyezményhez képest is mérhető mértékű vámvédelem csökkenést eredményezett.
4. Az átvett kereskedelempolitikai feltételrendszer hatásának, azaz a **csatlakozás teljesítménymutatón alapuló elemzésének készítésénél** két alapvetésem volt:
 - a. Az exportunk és importunk termékei jól elkülöníthetően csoportosíthatóak, és mind a két forgalmi iránynál és három mutatópárosnál, valamint azok összegzésénél is nagyjából négy csoport válik majd el:
 - Kicsi és csökkenő: hanyatló
 - Kicsi, de növekvő: feltörekvő
 - Nagy, de csökkenő-stagnáló: érett
 - Nagy és növekvő: bajnok (export)-fenyegető (import)
 - b. Az export és import termékek csatlakozással megváltozó vámvédelme mutat összefüggést a termékek előbbieken felsorolt teljesítménycsoportba kerülésével.

2. Anyag és módszer

2.1. A vizsgálandó termékek kiválasztása

A termékek kiválasztásánál a forgalmi reprezentativitás szempontját tartottam szem előtt. Az értékelés időszaka a 2005 és 2007 évek átlaga, az elemzésbe kerülés külkereskedelmi küszöbértéke 5 millió dollár volt. A termékmélység HS 8 számjegy, amelyet a vámvédelem értelmezéséhez feltétlenül szükségesnek éreztem. Tisztában vagyok vele, hogy a HS besorolás szerint néhány olyan termék is az ágazathoz sorolódik, amelynek szakmai alapon nem lenne itt a helye (pl. burgonya, vagy akár csemegekukorica hibrid vetőmag). Ennek ellenére ezeket a termékeket nem vettem ki az elemzésből, hiszen a külkereskedelem volt az elsődleges rendezőelv, az ágazat választás csak a második, így tartottam magam a külkereskedelmi HS besorolás felosztásához.

Export esetében 20 terméket választottam ki, összességében 70%-os reprezentativitást biztosítva, amely a feldolgozottsági formák szerint csoportosítva, csökkenő forgalom szerint a következőképpen alakult:

- Friss termékek 56%-os reprezentativitás: paprika, gomba, görögdinnye, meggy, torma, alma, spárga.
- Fagyasztott termékek 69%-os reprezentativitás: csemegekukorica, zöldborsó, más zöldség, más gyümölcs.
- Szárított termékek 79%-os reprezentativitás: más zöldség, zöldborsó.
- Konzervipari termékek 78%-os reprezentativitás: csemegekukorica, zöldborsó, meggy, más zöldség, uborka, paprika.
- Zöldség-gyümölcsle termékek 59%-os reprezentativitás: alma.

Import esetében szintén 20 terméket választottam ki, amelyek összességében alacsonyabb, de így is közel 50%-os reprezentativitást biztosítva, amely a feldolgozottsági formák szerint csoportosítva a következőképpen alakult:

- Friss termékek 61%-os reprezentativitás: banán, paradicsom, narancs, paprika, csemegeeszőlő, clementine, citrom, alma, uborka, pisztácia, burgonya, görögdinnye, dió héj nélkül, őszibarack.
- Fagyasztott termékek 50%-os reprezentativitás: burgonya.
- Szárított termékek 16%-os reprezentativitás: csemegekukorica hibrid vetőmag.
- Konzervipari termékek 25%-os reprezentativitás: burgonya, őszibarack.
- Zöldség-gyümölcsle termékek 36%-os reprezentativitás: narancs, alma.

2.2. A piacrajutás valódi vámterhének számítása

„Forgalommal súlyozott vámokkal számolni olyan, mint gumiszalaggal távolságot mérni.”
[BUREAU-SALVATICI, 2003]

A piacrajutás kérdése régóta foglalkoztatja a kereskedelempolitikával foglalkozó szakértőket, a WTO Uruguay-i fordulója óta, pedig különösen megszaporodtak az ezzel a kérdéskörrel foglalkozó kutatások. A WTO az egyes országoktól beérkezett TPR-ek alapján számos ismerv, kérdéskör szerint csoportosítva vizsgálja a kereskedelempolitika alakulását. Ezek közül az egyik legfontosabb témakör a piacrajutás, amelyeket a következő szempontok szerint bontva elemeznek:

- Vámok
- Vámkvóták
- SSG, Special Safeguard
- STE, State Trading Enterprises (Állami Kereskedelmi Vállalatok)
- NTB, Non-tariff Trade Barriers (Nem-vámjellegű Kereskedelmi Akadályok)

Ezen tényezők együttes figyelembe vétele mellett lehetne egy ország tényleges **exportkorlátait**, vagy másik oldalról nézve **importvédelmét** meghatározni. Ennek a kereskedelemakadályozó összhatásnak a csökkentése volt az előző Uruguay-i forduló egyik célja. A forduló lezárulta, a kilencvenes évek közepe óta sokan sokféleképpen vizsgálták a kereskedelem liberalizációs folyamatot, az utóbbi két szempont, noha kétségtelenül fontos elemei lehetnek egy ország importvédelmének, hatásukban nehezen számszerűsíthetők [BEGHIN-BUREAU 2001; BOUET ET AL 2001]. A vámvédelem (vámok, vámkvóták) azonban meghatározható, bár módszertani és technikai problémák ebben az esetben is szép számmal felmerülnek. Ezért a dolgozatomban a fent említett öt terület közül kiemelten az első kettővel, azaz a vámokkal és vámkvótákkal foglalkozom.

A **valódi vámterhek számításánál** két alapvető probléma létezik:

- A specifikus és a kombinált vámok összehasonlíthatatlansága az ad valorem vámokkal.
- Az RTA-k nyújtotta jelentős kedvezményes vámok.

Az első probléma a **specifikus és kombinált vámokkal adódik**, ezek átszámítása a múltbéli csatlakozási hatások, valamint a jövőbeli WTO tárgyalási hatások elemzése okán is elengedhetetlen, mivel a piacrajutás valódi, sok tényezőt figyelembe véve számított terhei állíthatók csak be a forgalmi változások okozati tényezői közé. A feladat tehát az lenne, hogy az érték alapú vámokból, százalékost hozzunk létre, amely az áru értékének felhasználásával látszólag egy igen egyszerű feladat:

$$(1) AVE = \text{Specifikus vám/Import ár}$$

És ennél a pontnál kezd el ez az egyszerű képlet gondokat okozni. Mivel a kutatás ezen fázisának időpontjában (2003-2004) részletes termék és reláció szintű uniós vámegegyenérték számítás nem állt rendelkezésemre, ezért én magam az importőr ország, azaz az EU behozatali árait alkalmaztam. Tehát a vámegegyenérték számításom képlete:

$$(2) AVE_{EU} = \text{Specifikus vám/Import ár}_{EU}$$

Azóta eltelt időben azonban a WTO tárgyalások előrehaladása folytán számos vámegegyenérték számítási módszert vetettek fel és el. Ezek értékelését az Európai Unió érdekeit tekintetbe véve az EUROPEAN COMMISSION [2005] adta. A legnagyobb problémát a WTO tárgyalások során javasolt vámegegyenérték számításnál az jelenti, hogy nem az adott importőr ország behozatali árait, hanem az ENSZ statisztikájából lehívott világpiaci árakat veszi figyelembe. Azaz a képlet:

$$(3) AVE_{vi} = \text{Specifikus vám/Import ár}_{vi}$$

Az EU vámvédelme szempontjából ezzel két ellentétes előjelű probléma adódik:

- Az ENSZ statisztika kevésbé részletes, így az egyes termékcsoportokon belüli minőségi különbségeket nem tudja, olyan pontosan visszaadni, mint az EU vámtarifája.
- A világpiaci ár elmossa az RTA-k következtében kialakuló kedvezményes piacrajutás következményeit.

Ennek a problémakörnek a konszenzusos megoldására az olyan esetekben, ahol az EU és a világpiaci ár különbsége meghaladja a 40%-ot, illetve az általuk számított AVE különbsége a 20%-ot, mindkét árat figyelembe vevő súlyozott ár kiszámítására kerül sor:

$$(4) AVE_{WTO} = \text{Specifikus vám}/(0,25*\text{Import ár}_{EU})+(0,75*\text{Import ár}_{vi})$$

A közelmúltban mind az Európai Bizottság [EUROPEAN COMMISSION, 2007], mind a WTO [WTO, 2007] jelentetett meg olyan dokumentumokat, amely feltételezi, hogy léteznek részletes AVE számítások, azonban továbbra hozzáférhetők a további elemzésekhez felhasználható részletes termék és reláció mélységű adatokat. Kutatóként a publikáló szervezeteknél sem sikerült ilyen mélységű háttér információhoz jutnom. Ezért a dolgozat további részében a saját korábbi módszertanom eredményeit használtam fel. A kutatási témám izgalmas folytatásának tartanám, ha a jövőben mégis sikerülne megszerezni a hivatalos uniós, vagy WTO-s AVE adatokat és azokkal is elvégezni a számításaimat, majd összehasonlítani a jelenlegi eredményeimmel.

A másik problémát a szerteágazó **regionális kereskedelmi egyezmények hatásai** jelentették, ezért országoként kellett a számítást elvégezni, ez azt jelentette, hogy a termékek mellett, a figyelembe vehető országokat is szűkíteniünk kellett, az EU-15 tagállamaira, a velünk együtt csatlakozó 9 országra, valamint további néhány, úgynevezett harmadik országra. A teljes vámvédelem mértékét az országok forgalma szerint súlyozott vámokkal próbáltam egységesen meghatározni, bár mind a szakirodalom [OECD 2002, BOUET ET AL. 2001, BURFISHER ET AL. 2003, BUREAU-SALVATICI 2003], mind a saját eredményeim alapján azt kell, hogy mondjam, hogy a forgalommal súlyozott vámok endogenitási problémáját figyelembe kell venni az eredmények értékelésénél:

$$(5) \text{Súlyozott AVE}_{\text{össz}} = \sum_{k=1-n} (\text{AVE}_{1-n} / \text{Forgalom}_{\text{össz}}) * \text{Forgalom}_{1-n}$$

Sőt a most elvégzett számítások alapján azzal is egyet kell értenünk, hogy az RTA-k elszaporodásával a piacvédelem reális és alapos értelmezéséhez, elemzéséhez a legjobb módszer a bilaterális, azaz az egyes országok közötti relációban meghatározott vámok számítása [BOUET ET AL 2001]. A dolgozat tudományos igénye, illetve a zöldség-gyümölcs ágazat szerteágazó termékszerkezete nem kedveznek ennek a részletességnek, de gyakorlati felhasználásra árnyaltabb és átfogóbb képet adnak a termékenkénti és bilaterális elemzések. Éppen ezért bár országokénti elemzésre nem volt módunk, de főbb irányonként (EU-15 (h), velünk együtt csatlakozók EU-9 (i) és harmadik ország (j)) azért elkülönítettem az eredményeket:

$$(6) \text{AVE}_{\text{EU-15}} = \sum_{k=1-h} (\text{AVE}_{1-h} / \text{Forgalom}_{\text{EU-15}}) * \text{Forgalom}_{1-h}$$

$$(7) \text{AVE}_{\text{EU-9}} = \sum_{k=1-i} (\text{AVE}_{1-i} / \text{Forgalom}_{\text{EU-9}}) * \text{Forgalom}_{1-i}$$

$$(8) \text{AVE}_{\text{ho}} = \sum_{k=1-j} (\text{AVE}_{1-j} / \text{Forgalom}_{\text{ho}}) * \text{Forgalom}_{1-j}$$

2.3. Az ágazati teljesítményelemzés

Az ágazati forgalom változásának elemzését teljesítménymérésnek neveztem, a versenyképesség szót nem találtam helyénvalónak, hiszen az értelmezésben viszonyított mérőszámokat, azaz összehasonlítást feltételez egy versenytárral. A versenyképesség mérésének egyébként igen szerteágazóan használt mutatórendszere van, amelyekről egy összefoglaló táblázatot közlök JÁMBOR – MÓDOS – TÓTH [2008] összeállításában (1. táblázat). Ha még csak a külkereskedelemhez szorosan kapcsolódó kereskedelmi mutatókat vesszük számba, akkor is 7 mutató közül kellene választanom, amely komoly nehézségeket okozna figyelembe véve a kutatási céloom és a rendelkezésre álló adatok között feszülő ellentéteket.

1. táblázat

A versenyképesség mérési módszereinek rendszerezése

Csoportosítás	Módszerek	Mutatók megnevezése
Hagyományos mutatók	Naturális (ár, költség, jövedelem, terület, stb.) módszerek	Területi hatékonyság, ár-versenyképesség, jövedelemtermelő-képesség, egységköltség mutató
Kereskedelmi mutatók	Konstans piaci részesedés, megnyilvánuló komparatív előnyök, szektor-specializáció, Gruber-Lloyd index	CMS, RCA, RTA, lnRXA, RC, SSI, GL
Erőforrás-költség mutatók	Erőforrás-költség mutatók, támogatottsági mutatók, működési versenyképesség	DRC, BRC, PCR, PSE, CSE, OCRA

Forrás: [JAMBOR – MODOS – TOTH, 2008]

További ellenérzésem a versenyképesség szóval szemben ugyanaz volt, mint ÉLTETŐNEK [2003, 278. o] „... a külkereskedelmi adatok rendelkezésre állása, az itteni folyamatok könnyen mérhetősége és összehasonlíthatósága csábít arra, hogy ezek alapján megítéljük egy ország versenyképességét, holott erre nézve igazán csak az adott ország strukturális, ország specifikus tulajdonságainak alapos elemzése után vonhatunk le következtetéseket.”

Én tehát önmagához mérten, időtávba helyezve szándékozom mérni a magyar zöldség-gyümölcs ágazat exportteljesítményét és importhelyzetét. **A három idő-intervallum:**

- az agrár-kereskedelem liberalizáció kezdeti szakasza (1998-2000),
- az intenzív felkészülés csatlakozás előtti időszaka (2001-2003),
- a belépésünk utáni periódus (2005-2007).

Az export és import helyzet elemzését három országcsoport relációjában végeztem el. Mivel az uniós csatlakozás nyomán a külkereskedelmi feltételrendszerünk alapvetően ebbe a **három csoportba sorolva** változott meg:

- az EU-15, régi uniós tagállamok,
- az EU-9, a velünk együtt csatlakozó országok,
- és az extra-EU-25, azaz a harmadikországok.

A kiválasztott ágazati termékek külkereskedelmének átfogó elemzése után **három teljesítmény mutatópárt** képeztem:

- 2005-2007 közötti évek átlagának export és importforgalma, valamint a forgalom változása a 2001-2003 évek átlagához képest.

- 2005-2007 közötti évek átlagában az export és importforgalmunk részesedése a célpiacok, illetve a származási országcsoportok teljes importjából, illetve exportjából, valamint ezen részesedések változása a 2001-2003 évek átlagához képest.
- 2005-2007 közötti évek átlagában az exporttermékek illetve az importtermékek külkereskedelmi egyenlege, valamint az egyenlegek változása a 2001-2003 évek átlagához képest.

Az első mutatópárral az adott termék saját külkereskedelmünkben betöltött jelentőségét és annak csatlakozás nyomán bekövetkező változását mutatom be. A másodikkal a termékek célpiaci, illetve származási országbeli jelentőségét és annak növekedését, csökkenését ábrázolom. A harmadikkal, pedig a kiválasztott zöldség-gyümölcs termékek külkereskedelmi egyenleghez való hozzájárulását vizsgáltam. A kategóriák határait először, grafikus ábrázolás segítségével saját szakértői becslésemmel határoztam meg, de az eredményeket nem éreztem elég meggyőzőnek. Így a legfontosabb zöldség-gyümölcs termékekről készített mutatópárokon klaszterelemzést alkalmaztam és a képzett típusokat, megneveztem, és pontszámokkal láttam el.

A klaszterelemzés több típusát is elvégeztem és az eljárások közül az eredeti munkahipotézisemhez legközelebb álló, véleményem szerint jól megmagyarázható a k- közép klaszter eredményeit mutatom be dolgozatomban. A hierarchikus és a nemhierarchikus eljárások között a legfontosabb különbség, hogy míg a hierarchikus eljárások esetén, ha két objektum egyszer egy csoportba kerül, akkor a továbbiak során már együtt is marad, ezzel szemben a nemhierarchikus eljárások esetén lehet, hogy később külön csoportba kerülnek át. A k-középmódszerrel az objektumok k számú különböző osztályba történő besorolását lehet elvégezni [SZELÉNYI, 2002].

A termékekből – klaszterelemzéssel – kialakított csoportokat mutatópáronként 0 és 100 közötti pontszámokkal láttam el, így a termékek a három mutatópárt összegezve maximum 300 pontot érhetnek el országcsoportonként, összesítve 900 pontot. Ezzel olyan teljesítménymutatót képeztem, amely reményem szerint már jól bemutatja a kiválasztott zöldség-gyümölcs termékek külkereskedelmi teljesítményét és annak változását az uniós csatlakozás óta. A **mutatópontszám képzését** azért láttam fontosnak, mivel így a termékek teljesítményének bemutatását egyértelmű sorrend- és csoportképzéssel végezhettem el.

3. Eredmények

Ez a rész három alfejezetből áll, az első kettő az export- és importteljesítményünk szempontjából bemutatja a dolgozatom összegző eredményeit. A harmadik alfejezetben, pedig összefoglaltam az előzetes munkahipotéziseimre a diszertációm alapján adott válaszaimat.

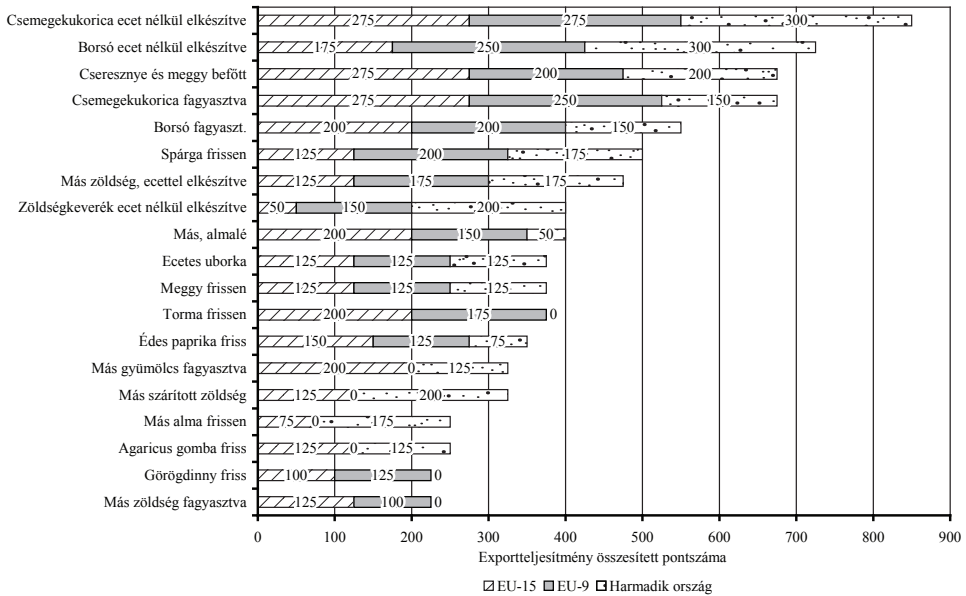
3.1. A teljesítménymutatók összegzése: kiválasztott zöldség-gyümölcs termékek exportpozíciója

A kiválasztott zöldség-gyümölcs termékek összesített exportteljesítményét célpiaci bontásban az 1. ábra foglalja össze. Az összesített pontszámok alapján képzett sorrendben az **első öt termék között kizárólag feldolgozott (fagyasztott és konzerv) terméket találunk**, és a két szántóföldi zöldség (zöldborsó, csemegekukorica) mellett egy gyümölcsalapú terméket, a meggybefőttet. Az legjobban teljesítő friss termék a hatodik helyen álló spárga, amelyet a tizenegyedik helyre került friss meggy követ, egyébként a **friss termékek jobbra az alsó harmadba kerültek**, tehát exportteljesítményük a csatlakozás nyomán inkább a kedvezőtlen kategóriába sorolható.

Ha a célpiaci bontást is figyelembe vesszük, akkor az EU-15-be szállított termékeink között a legjobb ötbe a zöldborsó termékek nem, de a más gyümölcs fagyasztva és a friss torma bekerült. A velünk együtt csatlakozó országok esetében a legfontosabb termékek között a meggybefőtt helyett a friss spárga volt található, míg a harmadik országok esetében a fagyasztott termékek helyett a zöldségkeverék ecet nélkül tartósítva és a más szárított zöldség sorolódott előre.

A három külkereskedelmi mutatóra adott pontszámok eredményét egyszerre figyelembe véve is akartam csoportokat képezni, ehhez ismét a klaszterelemzést választottam. A kiválasztott export zöldség-gyümölcs termékek **három teljesítménymutató pontszámaira végzett klaszter** számítások eredményeit a 2. ábra tartalmazza.

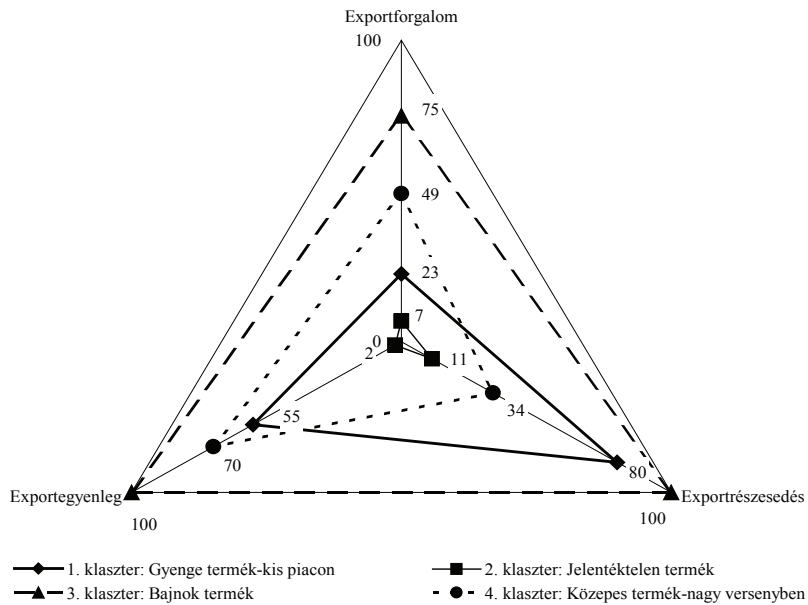
A **klaszterek** a kiválasztott zöldség-gyümölcs termékeket jelenlegi exportteljesítményük illetve a csatlakozás nyomán bekövetkező változás alapján csoportosítják. Az első és a negyedik klasztert összesítve egyaránt közepes teljesítményű, de ha a mutatók szerkezetét vizsgáljuk, akkor az elsőnek gyenge termék-kis piacon, a negyediknek, pedig közepes termék-nagy versenyben kategória nevet adtam. A második klaszter az export szempontjából célpiaci bontásban már nem jelentős termékeké. Végül a harmadik csoportba az EU-csatlakozás nyomán exportteljesítményükben egyértelműen nyertes, bajnok zöldség-gyümölcs termékek kerültek.

1. ábra

A kiválasztott zöldség-gyümölcs termékek összesített exportteljesítménye a csatlakozás nyomán, célpiacon bontásban

Forrás: Saját számítás

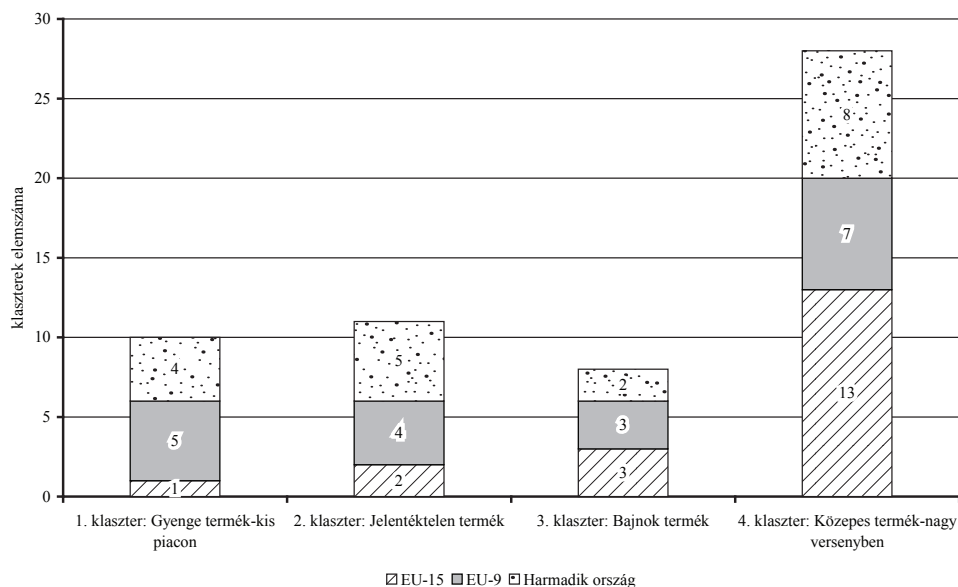

2. ábra

Az exportmutatók pontszámait alapján képzett másodlagos klaszterek középértékei

Forrás: Saját számítás

Ha célpiaci bontásban nézzük, akkor az EU-15-be kerülő kiválasztott zöldség-gyümölcs termékek közül egy gyenge termék-kis piacon, 3 bajnok termék, csupán kettő jelentéktelen termék és a legtöbb (13) közepes termék-nagyversenyben exportteljesítményű volt (3. ábra). A velünk együtt csatlakozó országok célpiacára kerülő termékeknél is a legtöbb a közepes-nagy versenyben (7) kategóriába tartozott, a bajnok termékek aránya megegyezett az EU-15-tel, magasabb volt a gyenge termék-kis piacon (5), és a jelentéktelen termékek részesedése. A harmadik országok esetében is közepes termék-nagy versenyben kategória volt a legnépesebb, amelyet a jelentéktelen termék (5), gyenge termék-kis piacon (4) majd a bajnok teljesítményű termékek száma követett.

3. ábra

Az exportklaszterek elemszáma célpiaci megoszlásban

Forrás: Saját számítás

Ha **klaszter oldalról** vizsgáljuk a kiválasztott export zöldség-gyümölcsfélék nagy részének teljesítménye **közepes termék-nagy versenyben** alakult, mivel a negyedik klaszterbe (28) kerültek:

- EU-15 tagállamaiba: torma frissen, spárga frissen, agaricus gomba friss, édes paprika friss, más zöldség fagyasztva, más szárított zöldség, görögdinnye friss, meggy frissen, más gyümölcs fagyasztva, ecetes uborka, más zöldség, ecettel elkészítve, más, almálé.
- EU-9-be: torma frissen, édes paprika friss, görögdinnye friss, ecetes uborka, más zöldség, ecettel elkészítve, zöldségkeverék ecet nélkül elkészítve, más almálé.

- Harmadik országokba: borsó fagyasztva, csemegekukorica fagyasztva, más szárított zöldség, más gyümölcs fagyasztva, ecetes uborka, más ecetes zöldség, zöldségkeverék ecet nélkül, cseresznye-meggy befőtt.

A második legnépesebb csoport a kettes, a **jelentéktelen** termékeké, 11 ilyen volt, a legtöbb a harmadik országok esetében:

- EU-15 tagállamaiba: friss alma, más zöldségkeverék konzerv.
- EU-9-be: Agaricus gomba friss, más szárított zöldség, más alma frissen, más gyümölcs fagyasztva.
- Harmadik országokba: toma friss, édes paprika friss, más zöldség fagyasztva, görögdinnye friss, más almalé.

Az első klaszter **gyenge termék-kis piacon** teljesítményű termékek száma 10 volt, a legtöbb a velünk együtt csatlakozott országok esetében:

- EU-15 tagállamaiba: borsó ecet nélkül.
- EU-9-be: spárga frissen, borsó fagyasztva, más zöldség fagyasztva, meggy frissen, cseresznye és meggy befőtt.
- Harmadik országokba: spárga frissen, agaricus gomba friss, más alma frissen, meggy frissen.

Végül, de közel sem utolsó sorban a **bajnok** termékek harmadik klaszterja volt a legkisebb, 9 elemmel, célpiaci megoszlása teljesen kiegyenlített volt, mindhárom irányba 3-3 termék került ebbe a legkedvezőbb csoportba:

- EU-15 tagállamaiba: csemegekukorica konzerv, fagyasztott, cseresznye és meggybefőtt.
- EU-9-be: csemegekukorica konzerv, fagyasztott, zöldborsó konzerv.
- Harmadik országokba: csemegekukorica konzerv, zöldborsókonzerv.

2. táblázat

A másodlagos klaszterbe sorolt exporttermékek uniós csatlakozás nyomán bekövetkező vámszint változások jellemzői

1. klaszter		2. klaszter		3. klaszter		4. klaszter	
átlag	-15,86	átlag	-10,43	átlag	-2,69	átlag	-5,00
min	-71,30	min	-124,00	min	-15,00	min	-53,00
max	7,00	max	81,00	max	17,50	max	25,00

Forrás: Saját számítás

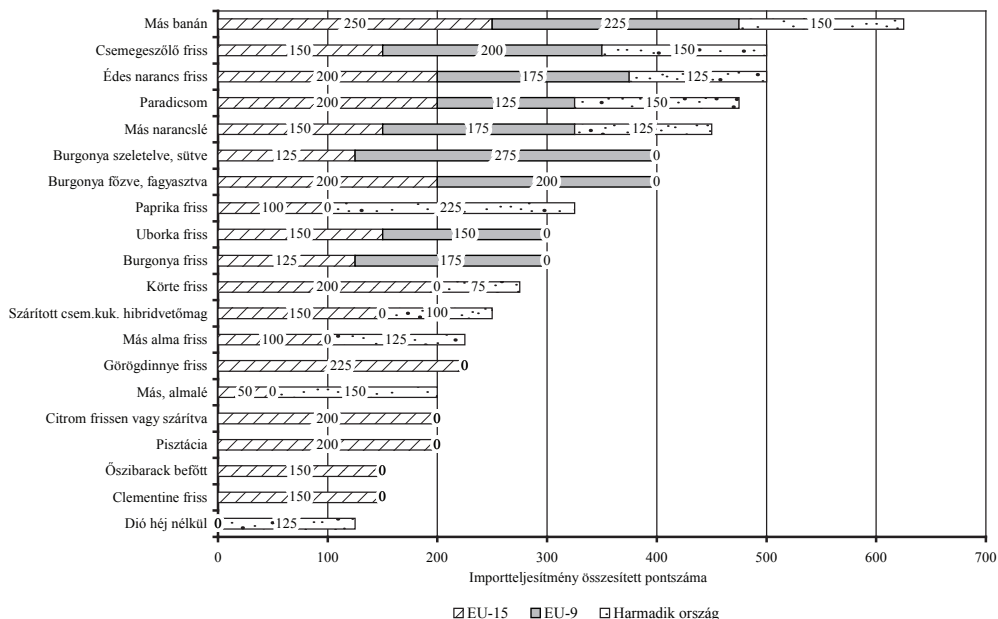
Az uniós belépésünk nyomán kialakuló **exportteljesítmény és vámszint változást összevetve** a 2. táblázatba foglalt eredményeket kaptam. Az egyes exportteljesítmény klaszterekbe tartozó termékek csatlakozással kialakuló vámszint változásainak átlaga, minimuma, maximuma alapján érdekes kép alakult ki:

- Az átlagban legnagyobb piacnyitást az 1., azaz **gyenge termék-kis piac**on klaszter elemei tapasztalhatták (-16%), és e csoportnál volt a legalacsonyabb a vámszint növekedés maximuma is, azaz a növekvő vámvédelemmel szembesülő termék piacra jutási nehézségének foka ebben a csoportban volt a legkisebb.
- A 2., **jelentéktelen termékek csoportjában a legszélsőségesebbek a vámváltozások** a maximum csökkenés és növekedés is itt volt tapasztalható. A klaszter átlag piacnyitása a második legnagyobb, bár mindez nem hozott a csatlakozással összefüggő ágazati teljesítménynövekedést a termékek alacsony forgalma miatt.
- A 3. azaz a **bajnok kategória** termékeinek vámszint változás átlaga és minimuma volt a legcsekélyebb a négy csoport közül, azaz a **legjobb teljesítményt mutató termékek nem a legnagyobb piacnyitást elérők közül kerültek ki**, éppen ellenkezőleg. Ez ellentmondani látszik a saját hipotézisemnek, de magyarázható azzal a ténnyel, hogy a legjobb termékeink exportjának útjából már a csatlakozás előtt megkíséreltük elbontani a vámjellegű akadályokat az EU és a CEFTA egyezmények segítségével.
- A **közepes termék- nagy versenyben**, azaz 4. kategória **vámszint változása is közepesként alakult a többi klaszterhez viszonyítva**, azaz átlagban 5%-ot csökkent a vámteher, a legnagyobb csökkenés vámfeleződést jelentett a legnagyobb emelkedés, pedig 25%-os volt.

3.2. A teljesítménymutatók összegzése: a kiválasztott zöldség-gyümölcs termékek importpozíciója

A három külkereskedelmi mutatóra adott pontszámokat összegezve a **kiválasztott zöldség-gyümölcs termékek importteljesítményét származási országcsoport bontásban** a 4. ábra foglalja össze.

Az összesített pontszámok alapján képzett sorrendben az **első öt termék között az exporttal ellentétben négy friss, a banán, csemegeaszó, narancs, paradicsom és csupán egy feldolgozott terméket**, a narancslevet találunk. Figyelmeztető jel, hogy a hazánkban nem termelhető déli gyümölcsök mellett, egy hazai zöldségféle, a paradicsom is bekerült a legjobb importteljesítményű termékek közé. Szintén jelentős különbség az export eredményekhez képest, hogy a vizsgált **termékek nagy része jóval kevesebb beszállítótól származik**, azaz az összpontszámok alacsonyabb szintjéhez nagyban hozzájárul, hogy a legfontosabb öt terméken kívül vagy egy – többnyire az EU-15 – esetleg kettő származási országcsoportból érkeznek az importtermékeink.

4. ábra

A kiválasztott zöldség-gyümölcs termékek összesített importteljesítménye a csatlakozás nyomán, származási országcsoport bontásban

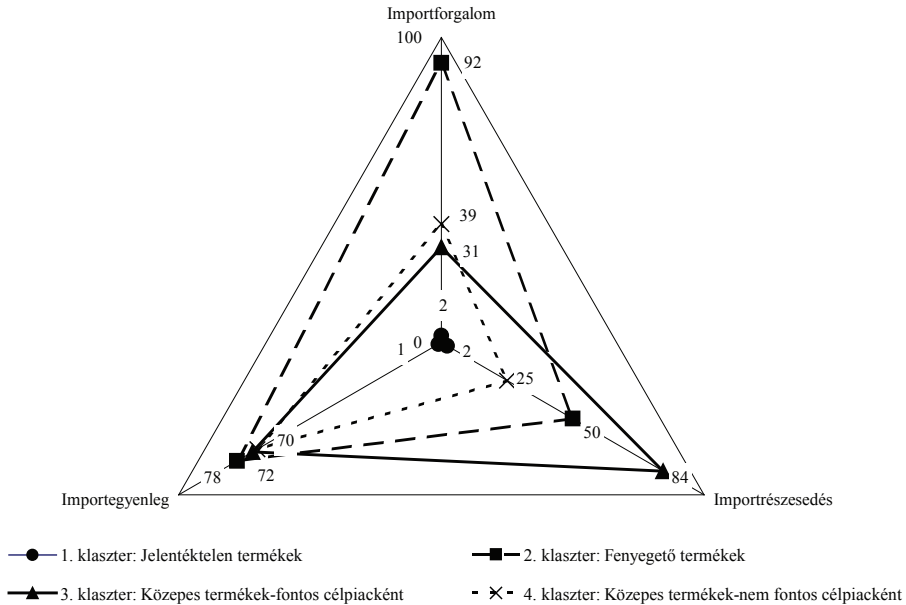
Forrás: Saját számítás

Ha a célpiaci bontást is figyelembe vesszük, akkor az EU-15-ből érkező termékeink pontszámsorrendje jelentősen eltér a másik két országcsoportétól, csupán a banánnak azonos a pozíciója, egyébként a görögdinnye, pisztácia, citrom és körte került a legjobb ötbe. A velünk együtt csatlakozó országok esetében már két termék, a banán és a csemegeeszőlő pozíciója is megegyezik, azonban három burgonya termék (friss, főzött, sütött) szerepelt a legjobban. A harmadik országok esetében is a csemegeeszőlő és a banán maradt a lista elején, amely mellé a friss paprika, a paradicsom és a más almalé került. Származási ország szerinti bontásban még jobban kitűnik, hogy a **növekvő teljesítménymutatójú importtermékek között megjelentek a hagyományos magyar belpiaci és exporttermékek** (EU-15-ből: görögdinnye, harmadikországból: paprika, más almalé, paradicsom).

A kiválasztott import zöldség-gyümölcs termékekre végzett összesített teljesítménymutató számítások eredményeit az 5. ábra tartalmazza.

A klaszterek a kiválasztott zöldség-gyümölcs termékeket jelenlegi importteljesítményük illetve a csatlakozás nyomán bekövetkező változás alapján csoportosítják. A harmadik és a negyedik klasztert átlag pontszáma alapján egyaránt közepes teljesítményű termékeket tartalmaz, jelentős különbség egyedül a részesezésben volt tapasztalható, így a harmadik klaszter termékeinek teljesítményét

közepes termék-fontos célpiacként névvel láttam el, a negyedik klaszter pedig a közepes termék-nem fontos célpiac elnevezést kapta. Második klaszterbe kerültek a hazai piac számára fenyegető, azaz az import-bajnok termékek. Az első csoport, a jelentéktelen zöldség-gyümölcs importárúké, vagyis az import szempontjából származási ország bontásban már nem jelentős termékeké.

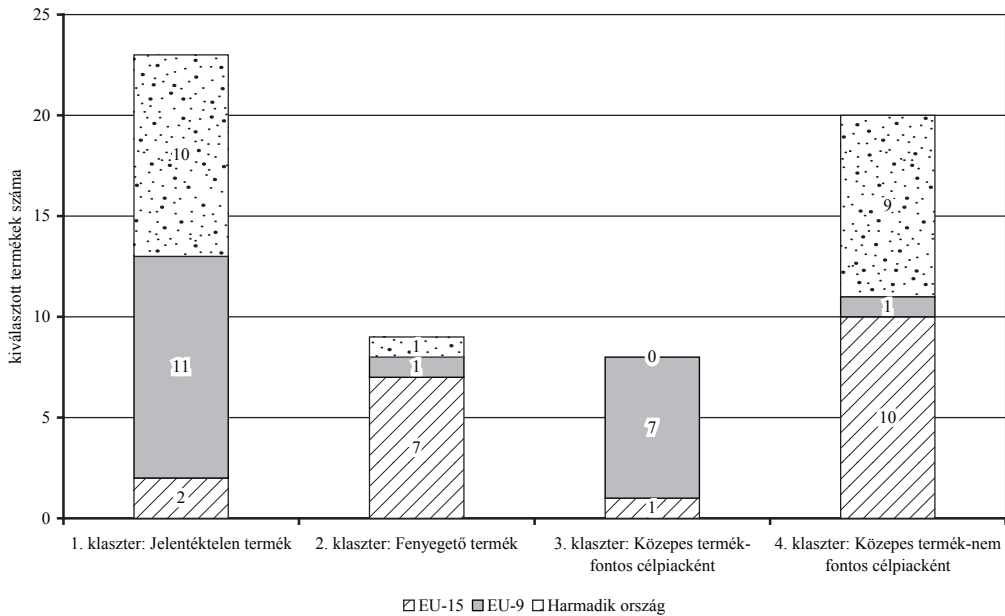

5. ábra

Az importmutatók pontszámai alapján képzett másodlagos klaszterek középértékei

Forrás: Saját számítás

Ha **célpiaci bontásban** nézzük, akkor az EU-15-ből származó kiválasztott zöldség-gyümölcs termékek nagy része közepes (20-ból 1+10), 7 fenyegető, és csupán kettő jelentéktelen importteljesítményű volt (6. ábra). A velünk együtt csatlakozó országokból származó termékeknél már a jelentéktelen termékek súlya volt meghatározó (11), amelyet a közepes teljesítményű (7+1), végül, pedig a fenyegető termékek részesedése követett (1). A harmadik országok esetében is a jelentéktelen kategória volt a legnagyobb (10), amellyel közel azonos a közepes (9) importteljesítményű zöldség-gyümölcsöké, fenyegető termékek száma szintén csak egy volt.

6. ábra

Az importklaszterek elemszáma célpiaci megoszlásban

Forrás: Saját számítás

Klaszter oldalról vizsgálva, a kiválasztott import zöldség-gyümölcs termékek nagy részének teljesítménye a csatlakozás nyomán közepesként alakult, mivel a harmadik és negyedik klaszterbe kerültek. **Közepes** teljesítményű termékek közül azok, amelyek számára **Magyarország fontos célpiac** a harmadik klaszterbe kerültek, harmadik országból nem érkezik ilyen termék:

- EU-15 tagállamaiból: pisztácia.
- EU-9-ből: burgonya friss, uborka friss, más banán, édes narancs friss, csemegeeszőlő friss, burgonya főzve, fagyasztva, más narancslé.

Közepes importteljesítményű termékek közül azok, amelyek nagy beszállítóktól származnak így Magyarország **nem fontos célpiacuk** a negyedik klaszterbe kerültek:

- EU-15 tagállamaiból: burgonya friss, uborka friss, paprika friss, szárított csemegekukorica hibridvetőmag, clementine friss, csemegeeszőlő friss, más alma friss, burgonya szeletelve, sütve, őszibarackbefőtt, más narancslé.
- EU-9-ből: paradicsom friss.
- Harmadik országból: paradicsom friss, szárított csemegekukorica hibridvetőmag, dió héj nélkül, más banán, édes narancs friss, csemegeeszőlő friss, más alma friss, más narancslé, más almalé.

A második legnépesebb csoport az első klaszter, a **jelentéktelen** termékeké, 23 ilyen volt, az EU-9 és a harmadik országok aránya közel azonos volt:

- EU-15 tagállamaiból: dió héj nélkül, más, almalé.
- EU-9-ből: paprika friss, szárított csemegekukorica hibridvetőmag, dió héj nélkül, pisztácia, clementine friss, görögdinnye friss, más alma friss, körte friss, citrom frissen vagy szárítva, őszibarack befőtt, más, almalé.
- Harmadik országokból: burgonya friss, uborka friss, pisztácia, clementine friss, görögdinnye friss, körte friss, citrom frissen, burgonya főzve, fagyaszta, burgonya szeletelve, sütve, őszibarackbefőtt.

További 9 elem, pedig a kettes klaszterbe, vagyis a **fenyegető** kategóriába került, amelynek döntő része az EU-15 tagállamaiból származik:

- EU-15 tagállamaiból: paradicsom friss, más banán friss, édes narancs friss, görögdinnye friss, körte friss, citrom frissen vagy szárítva, burgonya főzve, fagyaszta.
- EU-9-ből: burgonya szeletelve, sütve.
- Harmadik országokból: paprika friss.

3. táblázat

A másodlagos klaszterbe sorolt importtermékek uniós csatlakozás nyomán bekövetkező vámszint változások jellemzői

1. klaszter		2. klaszter		3. klaszter		4. klaszter	
átlag	1,18	átlag	-4,87	átlag	-3,75	átlag	1,10
min	-31,00	min	-23,80	min	-20,00	min	-55,60
max	68,80	max	0,00	max	0,00	max	163,80

Forrás: Saját számítás

Az uniós belépésünk nyomán kialakuló **importteljesítmény és vámszint változást összevetve** a 3. táblázatba foglalt eredményeket kaptam. Az eredmények szerint az EU-25-ön belülről származó termékeket tartalmazó klaszterek, illetve az azokat nem, vagy csekély mértékben tartalmazók vámszint változás jellemzői jól elkülönülnek:

- Azaz a 4., közepes termék-nem fontos célpiacként csoport és az 1., jelentéktelen termékeket tartalmazó mutat **hasonló mintát**. Valamint a 2., fenyegető és a 3., közepes-Magyarország fontos célpiaca klaszteré.
- Az **első és negyedik klaszter esetében** átlagban némi vámszintemelkedés következett be, a maximális vámnövekedés mértéke, pedig igen jelentős volt. Azonban nem ezek a termékek jelentették az igazán komoly importnyomást, mivel vagy jelentéktelenek, vagy a beszállítók számára nem tartozunk a kiemelt partnerek közé.
- A jelentős importnövekedés okai között viszont felsorolható az a megállapítás, hogy a belpiacot fenyegető és a beszállító országoknak fontos termékek esetében, azaz **a második és harmadik klaszterbe tartozó zöld-**

ség-gyümölcsöknél a vámvédelem gyakorlatilag megszűnt, mivel ezen termékek a második klaszternél jórészt az EU-15, a harmadik klaszternél pedig az EU-9 országokból származnak.

3.3. Hipotézisvizsgálat

1. **A zöldség-gyümölcs ágazat külkereskedelmi forgalom vizsgálata** előtt felállított hipotézisek vizsgálata azt az eredményt hozta, hogy:
 - a. Az az elképzelésem, miszerint a csatlakozás az importunk esetében jobban formálta a termék és beszállítói összetételt, mint exportunknál, megközelítőleg igazolódott.
 - b. Bár nagymértékű volt a csatlakozás utáni növekedés, nem igazolható a hipotézisem, miszerint a csatlakozás után nagyobb jelentőségű volt a külkereskedelmi forgalom változása, mint a liberalizációs egyezmények életbelépését követően, mivel a fordulópontnak mind az import mind az export esetében 2002 bizonyult.
 - c. Az a feltételezésem, hogy az EU-15 tagállamai, mint külkereskedelmi partnerek jelentősen, arányukban is erősödtek a csatlakozás után, és főként a harmadik országok rovására, azonban csak részben igazolódott, mivel az import oldalon valóban ilyen irányú forgalomváltozás zajlott le, de az export tekintetében éppen ellentétes folyamatot figyelhattunk meg.
2. **Magyarország és az EU közötti agrárkereskedelem-liberalizációs folyamat csatlakozás előtti szakaszával kapcsolatban** kialakult feltételezésem szerint a magyar és az uniós vámakadály csökkentések hazánk számára kedvező aszimmetriáját a forgalom alakulása nem, vagy nem teljesen követi, mivel az EU, mint erősebb gazdaságú országok csoportja kevesebb kedvezményt is jobban ki tudott használni. A részletes forgalomelemzés igazolta elvárásomat, mind általában, mind a zöldség-gyümölcs ágazatára kiterjedően. Sőt figyelmeztető jel volt, hogy a nem kedvezményes importunk is komolyan emelkedett, vagyis már a csatlakozás előtt, kedvezmények nélkül is képesek voltak az uniós beszállítók növelni forgalmukat az agrártermékek hazai piacán.
3. **A csatlakozás előtt megmaradt uniós és magyar vámjellegű akadályok összevetése** során felállított hipotézisek vizsgálata azt az eredményt hozta, hogy:
 - a. Az a feltételezésem, miszerint az EU és Magyarország között megmaradt vámakadályok mértéke átlagban Magyarország esetében volt magasabb, viszont bizonyos termékek esetében az EU-nál volt a legmagasabb vámszint, nem igazolódott, mivel a forgalom szempontjából fontos termékek esetében, minden vizsgált termékkörnél magasabb volt az EU-15 csatlakozás előtt velünk szemben megmaradt vámvédelme, mint hazánké.

- b. Részben igazolódott csak be a várakozásom, miszerint a harmadik országok felé a csatlakozás után átvett vámvédelmünk átlagban csökkent, mivel az átlag valós vámvédelem nem csökkent, igaz nem is nőtt jelentősen, csupán ha a kedvezmények nélküli MFN szintet vizsgáljuk. Helyesen feltételeztem viszont, hogy néhány termékcsoport esetében komolyabb védelemnövekedés következik majd be, különösen néhány érzékeny termék esetében.
- c. Teljes mértékben beigazolódott, hogy a zöldség-gyümölcs ágazat a nagyobb fennmaradt vámvédelmű ágazatok között helyezkedik el, azaz a csatlakozás még az utolsó liberalizációs egyezményhez képest is mérhető mértékű vámvédelem csökkenést eredményezett. Kiegészíthetem a megállapítást azzal, hogy ennek ellenére a forgalomváltozás trendfordulópontja már 2002-ben bekövetkezett.
4. Az átvett rendszer hatásának, azaz a **csatlakozás teljesítménymutatóján alapuló elemzésének** készítésénél két alapvetésem volt:
- a. Beigazolódott, hogy **exportunk és importunk termékei jól elkülöníthetően csoportosíthatóak**, és mind a két forgalmi iránynál és három mutatópárosnál, valamint azok összegzésénél is nagyjából négy csoport válik el. A csoportok jellemzői azonban némileg másképp alakultak, mint azt vártam:
- A hipotézisnek megfelelően kialakult a bajnok és fenyegető termékek csoportja.
 - A hanyatló, azaz kicsi és csökkenő teljesítményű termékek helyett, azonban mindkét forgalmi irány esetében jól elkülönülő csoportot a jelentéktelen termékek alkottak, amelyek ugyan összességében érték az 5 millió dolláros külkereskedelmi forgalmat, de célpiaci bontásban már az 1 millió dollárt sem.
 - Az érett és feltörekvő elhatárolás sem volt igazolható: export esetében gyenge termékek-kis piacon és közepes termékek-nagy versenyben; az importnál pedig közepes termékek-fontos célpiacként, illetve közepes termékek-nem fontos célpiacként lett a két-két köztes kategória megnevezése.
- b. Nem igazolódott be teljesen az a hipotézisem, hogy **az export és import termékek csatlakozáskor megváltozó vámvédelmének mértéke pozitív összefüggést mutat a teljesítménycsoportba kerülésükkel**, mivel az export esetében éppen ellentétes, negatív összefüggés volt kimutatható, az import esetében azonban valóban azon termékek teljesítménymutatója javult, amelyeknél a vámvédelem csökkent, gyakorlatilag megszűnt.

4. Következtetések és javaslatok

A világ zöldség-gyümölcs kereskedelme átalakult, alapvető változások történtek, amelyek mind a nemzetközi forgalom bővülését fokozták. Jelentős technológiai fejlődés következett be az eltarthatóság és a disztribúció területén, koncentráltabb és nemzetközivé vált a kiskereskedelem rendszere, megváltoztak a fogyasztói igények a termékek küllemét és elérhetőségét tekintve és végül, de az elemzésem szempontjából legfontosabb tényezőként a kereskedelem liberalizációs egyezmények (WTO és RTA-k) csökkentették a nemzetközi forgalom vám és nem vámjellegű akadályait. A zöldség-gyümölcs külkereskedelem növekedését kiváltó körülmények az elmúlt évtizedben lehetőséget és fenyegetettséget is ígértek a hazai kertészeti ágazat számára.

Exportbővülési lehetőséget vártunk az uniós csatlakozástól, hiszen nem csupán az unió régi 15 tagállama, hanem a velünk együtt csatlakozó kilenc ország piaca is közössé vált. A forgalom alakulásának jelei azonban nem voltak kedvezőek, a csatlakozás előszobájának tartott társulási időszak alatt, a közgazdasági elméletnek megfelelően, a nagyobb gazdasági erejű uniós tagállamok erőteljesebb behozatal emelkedést értek el, mint amilyen kivitelbővülést mi elkönnyelhettünk. A velünk együtt csatlakozó CEFTA tagállamoknál azonban joggal számolhattunk kedvező változásokra, hiszen itt a mi külkereskedelmi egyenlegünk javult folyamatosan a kereskedelem liberalizáció következtében. Ráadásul az EU-15 és EU-9 új tagállamainak zöldség-gyümölcs ágazata a többi alapvető agrárgazdasági termékkörhöz viszonyítva aránylag magas csatlakozás előtt megmaradt vámvédelmet tudhatott magának, így érzékelhető piacnyitást remélhettünk. Az export vonatkozásában az EU-15 tagállamának esetében beigazolódtak óvatos optimizmusra intő sejtéseink, a velünk együtt csatlakozó országok esetében a pozitív várakozásaink már sokkal kevésbé. Ez EU-15 és az EU-9 tagállamaiba ugyan egyaránt nőtt a kivitelünk, de nem a várt mértékben, meglepő módon azonban a harmadikországok felé jelentős volt az emelkedés a csatlakozásunk után.

Az **importváltozás tekintetében** a friss zöldség-gyümölcs kereskedelem radikális globalizációja bizonyulhatott volna az elmúlt évtized **legjelentősebb ágazati fenyegetésének**, hiszen a szezonális megszűntetésének fogyasztói igénye a déli félteke termelőinek jelentős piaci helyet látszott biztosítani. Az uniós csatlakozás azonban az EU-15 és az EU-9 tagállamaiból származó termékeknél hozott jelentős mértékű növekedést. Az alacsony forgalmi bázisú EU-9 országok esetében várható volt az ugrás, de az EU-15 országok magas kiinduló forgalma és a felkészülési időszak már drasztikus mértékű importnövekedése után ekkora változásra nem igazán lehetett számítani. A közös piaci integráció kereskedelemteremtő hatása mellett az importunk esetében erőteljesen érzékelhető volt a keres-

kedelemterelés is. Amelyet tovább erősített az úgynevezett „rotterdam-effektus”, azaz hazánk tengeri kikötőktől való elzártsága következtében, a közvetítő kereskedelem mérhetetlenné válása miatt, az EU-ban nem előállított trópusi termékek esetében is komoly importemelkedés következett be az EU-tagállamokból.

A kivitelünk csatlakozás utáni teljesítményét elemezve az EU-15, az EU-9, valamint a harmadik országok esetében is a legtöbb termék közepes exportteljesítményű volt, viszont ez utóbbi két célpiac esetében a gyengének, illetve jelentéktelennek minősített termékek száma jóval nagyobb lett. A termékszerkezet felől közelítve az első öt termék között kizárólag feldolgozott (fagyasztott és konzerv) terméket találunk, és a két szántóföldi zöldség (zöldborsó, csemegekukorica) mellett csupán egy gyümölcsalapú terméket, a meggybefőttet. A friss termékek jobbra az alsó harmadba kerültek, tehát exportteljesítményük a csatlakozás nyomán inkább a kedvezőtlen kategóriába sorolható. A változás okai között a kereskedelem liberalizáció vámakadály lebontását vizsgálva a legjobb teljesítményt mutató termékek nem a legnagyobb piacnyitást elérők közül kerültek ki, éppen ellenkezőleg. Ez ellentmondani látszik a saját hipotézisemnek, de magyarázható azzal a ténnyel, hogy a legjobb termékeink exportjának útjából már a csatlakozás előtt megkíséreltük elbontani a vámjellegű akadályokat az EU és a CEFTA egyezmények segítségével. Az átlagban legnagyobb piacnyitást a kis piaccon, gyengén szereplő termékek tapasztalhatták, mivel e csoportnál volt a legalacsonyabb a vámszint növekedés maximuma is, azaz a növekvő vámvédelemmel szembesülő termék piacra jutási nehézségének foka. A közepes teljesítményű termékek vámszint változása is közepesként alakult, azaz átlagban 5%-ot csökkent a vámtéher, a legnagyobb csökkenés vámfeleződést jelentett, a legnagyobb emelkedés, pedig 25%-os volt.

A behozatalunk csatlakozás utáni teljesítményét elemezve az EU-15 esetében a legtöbb kiválasztott termék közepes, de jó néhány fenyegető is volt. A velünk együtt csatlakozó és a harmadik országoknál már a jelentéktelen termékek súlya volt meghatározó, amelyet a közepes teljesítményűek részesedése követett, fenyegető termék azonban mindkét relációban kevés akadt. Az első öt termék között az exporttal ellentétben négy friss és csupán egy feldolgozott termék, a narancslé található. Figyelmeztető jel, hogy a hazánkban nem termelhető déli gyümölcsök mellett, egy hazai zöldségféle, a paradicsom is bekerült a legjobb importteljesítményű termékek közé. Szintén jelentős különbség az export eredményekhez képest, hogy a vizsgált termékek nagy része jóval kevesebb, bár bővülő beszállítói körtől származik, azaz a legfontosabb öt terméken kívül vagy egy – többnyire az EU-15 – esetleg kettő származási országcsoportból érkeznek az importtermékeink. Az uniós belépésünk nyomán kialakuló importteljesítményt és vámszint változást összevetve az első és negyedik klaszter esetében átlagban némi vámszintemelkedés következett be, azonban nem ezek a termé-

kek jelentették az igazán komoly importnyomást. A második és harmadik erőteljes importteljesítményű termékeket tartalmazó klaszterek esetében azonban a vámvédelem gyakorlatilag megszűnt, mivel ezen termékek a második klaszternél jórészt az EU-15, a harmadik klaszternél pedig az EU-9 országokból származnak.

A vizsgálataimból levont következtetések alapján az alábbi **javaslatokat** teszem:

- Az **egyszerű megállapítások kora a kereskedelempolitika terén lejárt**, ezért a vámszint változások következményeinek felmérését mindig a lehető legmélyebb bontásban és bilaterális alapon kell végezni. A termék, vagy ország összesítő átlagvámok olyan jelentős szerkezeti és piacvédelmi különbségeket takarnak, hogy nem alkalmasak a további kereskedelem liberalizációs forgatókönyvek következményeinek modellezésére.
- Az EU tagság nyomán kialakuló vámszint változás önmagában nem mutat jelentős összefüggést a forgalomváltozással, viszont a **versenytársakhoz képest eltérő piacnyitás már okozott piacvesztést** az EU-csatlakozás előtt. Tehát a liberalizációs hatáselemzéseknél értékelni kell a versenytársakhoz képest elért vámszint változásokat is, és a vámszint eltérések mellett a rendelkezésre álló külkereskedelmi árualap és az általános gazdasági fejlettségbeli különbség is meghatározandó.
- Az ágazati döntéshozók figyelmét felhívnom arra, hogy a külkereskedelmi teljesítményük alapján **néhány hagyományosan hazai termesztésű zöldség-gyümölcs teljesítményét is fenyegetettnek találtam**, ezekre az ágazati stratégia és kereskedelempolitikai alakításánál külön hangsúlyt kellene helyezni.
- A feldolgozott termékek jobb exporthatásai, pedig alátámasztja azt a régóta vallott nézetemet, hogy az ágazati stratégiának fontos eleme kell(ene) legyen a **mezőgazdasági termesztéshez közvetlenül kapcsoló feldolgozó ágazatok összehangolt fejlesztése**.

5. Új és újszerű kutatási eredmények

A fejezetekben külön-külön is próbáltam új, vagy újszerű módszert, vagy megközelítést alkalmazni. A dolgozatom saját eredményeket tartalmazó fele négy részt tartalmaz: általános külkereskedelmi forgalomelemzés; a Magyarország és az EU közötti agrárkereskedelem-liberalizációs folyamat külkereskedelmi következményének bemutatása; a csatlakozás előtt megmaradt vámjellegű akadályok ismertetése; és végül a belépés nyomán megváltozó külkereskedelmi teljesítmény értékelése.

1. Az **első, forgalomelemzést tartalmazó fejezet** újszerű módszertani eleme a már említett hármas egység feszes megtartása, azaz a három időszak, három év átlagát használó, három célpiac, illetve beszállítói országcsoport szerinti bemutatása.
2. A harmadik, **csatlakozás előtt megmaradt vámjellegű akadályok** feldolgozását tartalmazó fejezet egyszerűnek tűnő feladata – az importunkra és exportunkra a csatlakozás előtt nehezedő vámvédelem meghatározása – a dolgozat legnagyobb kihívását jelentette. A valódi vámterhek számításánál két alapvető probléma adódik: a specifikus és a kombinált vámok összehasonlíthatatlansága az ad valorem vámokkal, illetve az RTA-k nyújtotta jelentős kedvezményes vámok. Ezért új eredménynek mondható az a számítás amelyben, amellet, hogy nem ad valorem vámokat ad valorem-mé konvertáltam, célpiacok, illetve beszállító országok szerinti vámkedvezményeket is figyelembe vettem, és közöltem a forgalommal súlyozott értéküket is. Az így kapott vámszinteket ágazatonként és országcsoportonként összesítettem és összehasonlíthatóvá tettem.
3. Végül a kiválasztott zöldség-gyümölcs termékek uniós belépésünk nyomán megváltozó külkereskedelmi teljesítmény értékelését tűztem ki célul. Ehhez forgalmi irányonként három mutatópárt számoltam. Az első forgalmi mutatópárral az adott termék saját külkereskedelmünkben betöltött jelentőségét és annak csatlakozás nyomán bekövetkező változását mutattam be. A másodikkal a termékek célpiaci, illetve származási országbeli jelentőségét és annak növekedését, csökkenését ábrázoltam. A harmadikkal, pedig a kiválasztott zöldség-gyümölcs termékek külkereskedelmi egyenleghez való hozzájárulását vizsgáltam. Mindhárom mutatópárnál négy csoportot különítettem el, **marketing típusú klaszterelemzést alkalmazva csoportokat képeztem**, ezeket megneveztem, és pontszámokkal láttam el.
4. A három mutatópárra adott pontszámokat összegezve olyan **teljesítmény-mutatót képezhettem**, amely reményem szerint jól bemutatja a kiválasztott termékek külkereskedelmi teljesítményét és annak változását az uniós csat-

lakozás óta. Ezzel kiegészítettem a hagyományos komparatív előnyökön alapuló mutatókkal történő export versenyképesség elemzés lehetőségeit egy eltérő megközelítésű teljesítményméréssel, amely a jövőben akár összehasonlító elemzés tárgyát is képezheti.

6. Összefoglalás

A téma aktualitását adja, hogy az **Európai Unióhoz történő csatlakozás** fontos mérföldköve volt hazánk történelmének, külkereskedelmünk számára különösen várakozásokkal és félelmekkel telinek ígérkezett ez az időszak. A belépést hosszú tárgyalási és felkészülési időszak előzte meg, a tagállami lét következményei nem a semmiből tűntek elő, a csatlakozás mégis tartogatott meglepetéseket. Az első sokkból lassan magunkhoz térünk és az immár rendelkezésre álló három teljes év statisztikája, megteremti az áttekintő hatáselemzések lehetőségét. Egyszeri és megismételhetetlen alkalom egy alapvető kereskedelempolitikai változás következményeinek értékelésére. Mindez nem öncélú okkeresés, hanem felkészülési eszköz lehet a további, bár horderejét tekintve kétségtelenül kisebb várható változásokra, amelyek az EU külkapcsolatait a jövőben alakíthatják úgy, mint a regionális egyezmények bővülése, vagy a WTO valamikor kétségbevonhatatlanul befejeződő tárgyalássorozata.

A **zöldség-gyümölcs ágazat kiválasztása** több szempontból is előnyös, bár ugyanezen okokból meg is nehezíti a kutató helyzetét. Először is a mezőgazdaságon belül ez az egyik legjelentősebb exportbevételt hozó ágazat, amely minden nehézség ellenére a rendszerváltás óta folyamatosan megőrizte pozitív külkereskedelmi egyenlegét is, tehát jelentőséggel bír. Másodszor heterogén termékszerkezeténél fogva áttekintő képet mutat az egész élelmiszergazdasági vertikum állapotáról, a gépesített szántóföldi termesztéstől kezdve, a kézimunka-igényes hajtatáson, a hűtő- és a konzerviparon át a disztribúcióig bezárólag.

A **dolgozat szerkezetét**, mind az irodalmi áttekintés, mind a saját kutatási résznél hármas egység határozza meg: az első, 1998 és 2000 közötti időszakban, a felkészülés kezdetét, a második, 2001 és 2003 közötti szakasz esetében az intenzív közeledést és a csatlakozás előtt megmaradt különbségeket, a harmadikban pedig a 2005 és 2007 közötti éveket, azaz a csatlakozás hatását tettem vizsgálatom tárgyává. Úgy éreztem a hatalmas adat és információ mennyiség mögötti összefüggések kibontásához az időbeli elhatárolás, az áttekinthetőség megteremtése fontos kapaszkodó. **Módszertani eszközök** közül a legfontosabbnak a csatlakozás előtti kereskedelempolitikai feltételrendszer vizsgálatánál a vámegegyenérték számítás, a csatlakozás hatáselemzésénél, pedig a külkereskedelmi teljesítményváltozást leíró mutatókkal értékelt termékeken végzett klaszterelemzést, csoportosítást tartom.

A hazai és nemzetközi szakirodalom alapján **az EU és Magyarország között a rendszerváltás és az ezredforduló között lezajlott kereskedelem liberalizációs folyamatok elvi eredményeit**, jelentőségét tekintve kiemelkedőnek, kereskedelemnövelő kedvezményeit tekintve már jóval szerényebbnek mondhatom. Átalakuló gazdaságunk számára kiemelten fontos volt az új, stabilabb nyugati

piacokkal való kapcsolatfelvétel, viszont a nyújtott kedvezmények mértéke és módja, különösen az Uruguayi-forduló előtt, nem hozott áttörő kereskedelemi-liberalizációt.

A **2000 második félévétől életbelépő egyezmény** már jóval nagyobb horde-rejű változásokat hozott. Listákba rendezve nyújtott kedvezményeket az EU és Magyarország közötti agrárkereskedelemre: a négynullás lista kvótához kötve, de szimulálta a belépésünket, azaz sem exporttámogatás, sem vám nem torzította a piacra jutást, a kétnullás listán szereplő termékek esetében korlátozás nélküli vámmentességet vezetett be az exporttámogatás lehetőségének fenntartása mellett, a klasszikus termékeknél pedig vámcsoökkentés, illetve vámkvóta növelés következett be. A megállapodás **pozitív eredményei** voltak, hogy az exporttámogatás megszüntetésével Magyarország valójában csupán egy elméleti, illetve rövid ideig érvényesíthető lehetőségről mondott le, mivel a WTO vállalásaink miatt amúgy is csak igen szűk termékkörben adhattunk exportszubszidiót. Továbbá elértük a kvótamenedzselés átalakítását, amely korábban járadékteremtő hatású – összes jelentkező között egyenlő részre osztott – volt, az új rendszerben a sorrendiség elve érvényesült. Valamint a korábbi kvótákat összevonva egy termékkörre egy kvóta és egy vámszint vált érvényessé, nagyban egyszerűsítve a kvótaadminisztrációt és javítva a kvótakihasználást. Végül, de nem utolsó sorban a vámmentesség a racionális és számítható gazdasági előnyökön túl „kereskedelempszichológiailag” és adminisztrációs szempontból is kedvezőbb. **Negatív eredmények** voltak, hogy hazánk hamarabb zárta le tárgyalásait, mint a többi csatlakozó ország, így azok a mi eredményeink fényében, nálunk kedvezőbb megállapodást tudtak elérni néhány termék esetében. Sajnos ezek a kiharcolt pozíciók, pont a zöldség-gyümölcs ágazatot érintették érzékenyen, mivel hazánk csak vámkedvezményeket, Lengyelország, Jugoszlávia, Macedónia pedig korlátlan kedvezményeket kapott a friss és feldolgozott zöldség-gyümölcs termékekre. Lengyelország és Jugoszlávia pedig több, a magyar export szempontjából jelentős friss és feldolgozott zöldség-gyümölcs esetében konkurens termelőnek számított.

A **2002-től életbelépett, csatlakozás előtti végső mezőgazdasági és feldolgozott termék kereskedelem liberalizációs megállapodás célját és eredményeit** tekintve kiköszörülte a korábbi egyezmény nyomán keletkezett kereskedelempolitikai hátrányunkat. Sajnálatos tény, hogy a piacvesztés bizonyos termékek-nél (meggy, csiperkegomba) és országokkal (Lengyelország) szemben ekkor már elkerülhetetlenné vált. Fontos érdeme volt továbbá, hogy a hazánk számára talán legfontosabb exporttermékek, a gabona (búza, kukorica) esetében jelentős piacnyitást ért el a négynullás megállapodás keretében. Termékfedettségében az aszimmetria továbbra is megmaradt hazánk javára, azonban hatásában, néhány érzékeny termékkörtől eltekintve, a legtöbb ágazat esetében erősen közelített a belépésünk utáni vámmentességhez.

A forgalmi adatokat elemezve megállapítható, hogy az EU-val kötött agrárkereskedelem liberalizációs megállapodásunk lehetőségeit, különösen az első, 2002 előtti időszakban sokkal jobban kihasználták az Unióból szállító importőrök, mint az Unióba kivitt bonyolító exportőreink. Ez megfelel a korábbi csatlakozási tapasztalatoknak, amelyek szintén azt mutatták, hogy a kereskedelem bővülés aszimmetrikusan következik be, a régi tagállamok kezdeti előnye az újonnan belépő, kevésbé fejlett országokkal szemben szinte garantált, és még az olyan, agrárszempontról versenyképes gazdaságok esetében, mint Spanyolország is csak fokozatosan egyenlítődött ki. Figyelmeztető jel volt, hogy a 2003-2004-es keresztfélévben az előző keresztév visszaesése után újra tapasztalható lett nem kedvezményes importunk emelkedése, vagyis már a csatlakozás előtt, kedvezmények nélkül is képesek voltak az uniós exportőrök növelni a behozatalukat az élelmiszer-gazdasági termékek hazai piacára.

Ugyan az EU-15 tagállamai és főként az export tekintetében a csatlakozás előtt közelítettük a vámmentességet, mindemellett a külkereskedelem politikai feltételrendszer átvételénél számos változást hozott a tagságunk. A harmadik országok felé egy teljesen eltérő vámvédelmi struktúrát vettünk át. **Az EU és Magyarország kedvezmények nélküli (MFN) piacvédelmének különbségeit vizsgálva,** megállapítható, hogy bár az egyszerű vámtárgyat tekintve nem ezt feltételeznénk, a magyar importvédelem jóval átláthatóbb rendszerű volt: kellemetlen vámok és specifikus/bonyolult vámok nem voltak, a vámok szórása kisebb volt, valamint kevesebb vámsor tartalmazott vámcsúcsot. A maximum ad valorem vám mértéke hazánknál jelzett nagyobb importvédelmet, ha azonban a százalékosított specifikus vámokat is figyelembe vettük, akkor már a vámmaximuma is az EU-nak volt magasabb. A zöldség-gyümölcs ágazat külkereskedelmi forgalmát képviselő három árucsoport kedvezmény nélküli – 2002-es – uniós és magyar vámjait összehasonlítva hasonló mintát láthattunk, mint a teljes élelmiszer-gazdasági importvédelem esetében.

A kedvezményes piacra jutási lehetőségek közül elsőként a GATT Uruguay-i fordulója után kötelezően nyitott kvóták mellett érvényes kedvezményes vámokat vizsgáltam. Ezen **kvóták kihasználtságában** Magyarország a csatlakozás előtt nem jeleskedett, ennek főbb okai: átlagszámítás torzítása, rossz bázis év, kedvezőbb szabadkereskedelmi egyezmények, nettó exportőri pozíciónk. Az EU esetében, a méretarányokat figyelembe véve hasonló arányú kvótaellátottság mellett sokkal nagyobb kihasználtságról beszélhettünk, amelyet főként a jelentős importőri pozíció, a vonzóbb piac és a szorosabb volt gyarmati kapcsolatokkal magyarázhattunk. A csatlakozás után a GATT kvótákon érkező kedvezményes import feltételrendszere is megváltozott, az EU és hazánk között az alkalmazott rendszer tekintetében a legfontosabb különbségek a kvótaallokációs típusokban kereshetők, míg Magyarország csupán az engedélyezési módszert,

addig az EU valamennyi jóváhagyott eljárást alkalmazta (alkalmazott vámokat, érkezési sorrendet és hagyományos importőröket is).

A kedvezményes vámvédelem melletti külkereskedelem következő lehetősége a regionális kereskedelmi egyezmények rendszere. Ezek a szaporodó „különalkuk”, elvileg ellentétesek a GATT/WTO elveivel, mivel annak egyik alaptétele, hogy ha valamely tagországnak kedvezményt biztosítunk, akkor az minden tagra érvényessé válik (MFN, Most Favoured Nations elv). Mégis rohamosan bővül az RTA-k száma és folyamatos tudományos és politikai vita tárgyát képezi, hogy globális szinten külkereskedelem liberalizáló, vagy éppen ellentétes a hatásuk. Részvételünk regionális kereskedelmi egyezményekben ugyan bővült a csatlakozás után, és így a harmadik országokból származó importnál bizonyos ágazatok, vámvédelme csökkent, de összességében a hazai termelők számára a piac nyitottsága a kereskedelmi egyezmények körének bővülésétől nem nőtt jelentősen. Az **exportunk esetében is azt mondhatjuk**, hogy a termékeink piacra jutását az Unió kereskedelmi egyezményeinek bővebb köre nem segítette elő jelentősen, mivel kölcsönös, tehát a hazai exportőrök számára is előnyöket biztosító egyezménye alig maradt az EU-nak. Ráadásul hazánk agrárkivitelében legjelentősebb tíz harmadik országok közül három nem kötött semmilyen kereskedelem liberalizációs vonatkozású egyezményt az EU-val, de ez nem hozott változást a korábbi állapothoz képest, mert ezzel a három országgal (Oroszország, USA, Japán) hazánknak sem volt komolyabb kereskedelmi kedvezmény rendszere.

Végül a harmadik piacra jutási kedvezményt, a fejlődő országoknak nyújtott **GSP rendszert vizsgáltam** meg alaposabban. A GSP rendszer esetében jól látható a kereskedelmi egyezmények kedvezőbb szerkezete, mivel kimutathatóan azok a fejlődő országok, amelyekkel létezett az EU-nak RTA megállapodása, csupán igen szerény mértékben vették igénybe a GSP nyújtotta kedvezményeket, míg azok, amelyek számára csak a GSP kedvezmények álltak rendelkezésre sokkal erőteljesebb kihasználtságot mutattak. Az eredmény nem meglepő, hiszen az EU rendszere ebben az esetben is jóval bonyolultabb, mint Magyarországé volt, mind a résztvevő országok, mind a termékek csoportosításra kerültek, és eltérő kedvezményben részesültek „érzékenységük” alapján. Így a vámkedvezmény mértékét csak termékszínten lehet összehasonlítani, mivel az EU-nál elkülönülő érzékeny termékeknél a csökkentés mértéke függ az MFN vámtól. Ráadásul az érzékeny termékek vámszintje nem túl nagy csökkentéssel meghatározott, így ugyan a kedvezményezett termékek és országok köre bővült a belépésünk után, a vámcsökkentés mértéke azonban átlagosan kisebb lett.

Az Európai Uniónak két speciális kereskedelempolitikai eszköze is él a zöldség-gyümölcs ágazatban, a belépési árak rendszere a csatlakozás előtt befolyásolta az ágazati exportunkat a banánrezsím működése pedig a csatlakozásunk

után alakította át a banán importunkat. A **belépési árak rendszere** számtalan közgazdasági kérdést felvet, a hazánk számára legfontosabb a csatlakozás előtt az volt, hogy az okozott kettős szegmentáció (trópusi-kontinentális termelésű) egészen a kereskedelem liberalizáció elmélyüléséig komoly versenyhátrányt okozott a déli félteke termelőivel szemben, amelyek addigra már stabil piaci pozíciókat tudhattak magukénak. A **banánimport szabályozásának** regionálisan diszkriminatív kvótarendszere pedig az előzetes vizsgálatok szerint úgy tűnt, hogy a kelet-európai tagállamokban a csatlakozás után a banán árának határozott növekedéséhez fog vezetni, amely a fogyasztás és az ACP országokon kívüli import csökkenését is magával hozta.

A piacra jutás vámjellegű akadályait termékszinten elemezve és ágazati összesítésben értékelve az unióba irányuló **exporttal szemben** a forgalommal súlyozott vámakadályok csak a tejtermékek és a friss, fagyasztott, aszalt gyümölcs termékcsoportja esetében voltak magasak, azaz 10% feletti. A velünk együtt csatlakozó országokba jutó kivitelünkkel szemben megszűnő piacvédelem országonként változó, de az érzékeny, azaz legvédettebb termékek köre hasonló az EU régi tagállamiéhoz. A harmadik országok esetében általában az MFN, esetleg GSP vámok maradtak érvényesek. A csatlakozás előtti **import vámvédelmünk** esetében a nemzetközileg is igen magasnak tartott MFN vámjainkkal ellentétben, az EU kereskedelem liberalizációs megállapodásunknak köszönhetően az import forgalmunk valós vámvédelme igen alacsony volt a vizsgált időszakban és termékkörökben. Az EU-9 országokból jövő import átlag vámvédelme a csatlakozás előtt szinte minden ágazat (kivéve friss, fagyasztott és szárított zöldség) esetében magasabb volt, mint az EU-ból érkező importé. A harmadik országokból érkező behozatalnál a kedvezmények nélküli vámvédelem emelkedett, de a kedvezményes lehetőségek (GSP, GATT kvóta) miatt a valós vámvédelem átlaga nem változott jelentősen, viszont néhány termékcsoport esetében komolyabb védelemnövekedés következett be, különösen az érzékeny termékek, azaz a marha, sertés és sajt esetében.

A **csatlakozás óta eltelt időszak tanulságait** szakirodalmi feldolgozás alapján összefoglalva, az elmúlt évtizedben a magyar élelmiszergazdaság jelentős problémákat halmozott fel, az erőteljesen globalizálódó kis- és külkereskedelem nem kedvezett a hazai termelőknek, feldolgozóknak. Az alkalmazkodást megnehezítette, hogy közben az uniós csatlakozás integrációs hatásai is megjelentek. A várt külkereskedelmi előny, különösen a velünk együtt csatlakozó CEFTA országok piacán kisebb, a félt importnyomás pedig nagyobb lett, mint amire számítottunk. A zöldség-gyümölcs ágazat számára különösen fájó a külkereskedelmi és belkereskedelmi eredményeink mérlege, azaz versenyelőnyünk szűkülése, hiszen a mezőgazdasági ágazatok közül a legkedvezőbb pozíciójuk között tartottuk számon a csatlakozás előtt.

A csatlakozás forgalmi elemzésen alapuló értékelésénél figyelembe kell venni, hogy a **zöldség-gyümölcs termékek nemzetközi kereskedelme** az elmúlt évtized változó technológiai és kereskedelempolitikai feltételeinek köszönhetően komoly mértékben bővült. A legjelentősebb exportbeszállító EU és importpiac USA, a hagyományos kereskedelmi tengely, pedig észak-déli irányú. Azonban az ázsiai és kelet-európai térség bekapcsolódásával a nemzetközi forgalomba a kelet-nyugati tengely is előtérbe került, mivel az exportoldalon a legnagyobb bővülést Kína, az importoldalon, pedig Oroszország tudhatta magáénak. Magyarország zöldség-gyümölcs külkereskedelmének dinamikája hasonló volt a nemzetközi trendekhez, részesezésünk azonban igen csekély volt és maradt (0,5-1%) a vizsgált időszakban, így összességében nem meghatározói, hanem résztvevői voltunk a folyamatoknak. A csatlakozás előkapujának tekinthető második agrárkereskedelem liberalizációs megállapodás 2002-es életbelépésétől mindkét irányú forgalom meglódult, de az import dinamikájában és egyenletességében is erőteljesebbnek mutatkozott, így az **ágazat külkereskedelmi egyenlege 350 millióról 230 millió dollár körüli értékre csökkent**. A helyzet még kedvezőtlenebbül is alakulhatott volna, mert a gyümölcs ágazat egyenlege tartósan és növekvő mértékben negatívba fordult, de néhány, elsősorban szántóföldi zöldségeken alapuló feldolgozott termék iránt továbbra is egyre növekvő kereslet mutatkozott. A kivitelünk és behozatalunk esetében egyaránt az EU szerepe meghatározó, az exportnál kiemelendő még Oroszország, amely a csatlakozás után is változatlanul erős partnernek bizonyult, az importnál azonban a csatlakozás nyomán, legalábbis statisztikai szinten, szinte teljesen eltűntek a harmadik országok a szállítóink sorából.

A zöldség-gyümölcs külkereskedelmében a nem EU-tagállamok esetében is **az utolsó három (csatlakozásunk utáni) év hozta a látványos bővülést**: bővülő RTA-k, koncentrálódó kiskereskedelem, fejlődő disztribúció, globalizáció, az okok sokrétűek. Az ágazatunk jelentőségével kapcsolatban érdekes ellentétes mozgást mutattam ki: alacsony, (1% alatti) de növekvő a nemzetközi zöldség-gyümölcs külkereskedelemben, és magas (10% feletti), de csökkenő a teljes magyar külkereskedelmet tekintve. Jelentős növekedés és csökkenés itt is a csatlakozás után ment végbe. További újszerű eredmény, hogy nemcsak az általános ágazati, hanem a részletes termék, ország és országcsoport szintű elemzések is három egyértelmű tendenciát igazolnak: az import jobban változott, mint az export; az emelkedés 2002-től indult meg szignifikáns mértékben; és az EU-15 országoknál általában jelentősebb külkereskedelmi forgalomnövekedés következett be, mint a velünk együtt csatlakozó, vagy a harmadik országok esetében.

A **kivitelünk csatlakozás utáni teljesítményét elemezve** az EU-15, az EU-9, valamint a harmadik országok esetében is a legtöbb termék közepes exportteljesítményű volt, viszont ez utóbbi két célpiac esetében a gyengének, illetve jelen-

téktelennek minősített termékek száma jóval nagyobb lett. A termékszerkezet felől közelítve az első öt termék között kizárólag feldolgozott (fagyasztott és konzerv) terméket találunk, és a két szántóföldi zöldség (zöldborsó, csemegekukorica) mellett csupán egy gyümölcsalapú terméket, a meggybefőttet. A friss termékek jobbára az alsó harmadba kerültek, tehát exportteljesítményük a csatlakozás nyomán inkább a kedvezőtlen kategóriába sorolható. A változás okai között a kereskedelem liberalizáció vámakadály lebontását vizsgálva a legjobb teljesítményt mutató termékek nem a legnagyobb piacnyitást elérők közül kerültek ki, éppen ellenkezőleg. Ez ellentmondani látszik a saját hipotézisemnek, de magyarázható azzal a ténnyel, hogy a legjobb termékeink exportjának útjából már a csatlakozás előtt megkíséreltük elbontani a vámjellegű akadályokat az EU és a CEFTA egyezmények segítségével. Az átlagban legnagyobb piacnyitást a kis piacon, gyengén szereplő termékek tapasztalhatták. A közepes teljesítményű termékek vámszint változása is közepesként alakult, azaz átlagban 5%-ot csökkent a vámtéher, a legnagyobb csökkenés vámfeleződést jelentett, a legnagyobb emelkedés, pedig 25%-os volt.

A behozatalunk csatlakozás utáni teljesítményét elemezve az EU-15 esetében a legtöbb kiválasztott termék közepes, de jó néhány fenyegető is volt. A velünk együtt csatlakozó és a harmadik országoknál már a jelentéktelen termékek súlya volt meghatározó, amelyet a közepes teljesítményűek részesedése követett, fenyegető termék azonban mindkét relációban kevés akadt. Az első öt termék között az exporttal ellentétben négy friss és csupán egy feldolgozott terméket, a narancslevet találunk. Figyelmeztető jel, hogy a hazánkban nem termelhető déli gyümölcsök mellett, egy hazai zöldségféle, a paradicsom is bekerült a legjobb importteljesítményű termékek közé. Szintén jelentős különbség az export eredményekhez képest, hogy a vizsgált termékek nagy része jóval kevesebb, bár bővülő beszállítói körtől származik. Az uniós belépésünk nyomán kialakuló importteljesítmény és vámszint változást összevetve az unión kívül maradó, harmadik országokból származó termékeket illetve az azokat nem, vagy csekély mértékben tartalmazó klaszterek vámszint változás jellemzői jól elkülönülnek, a teljesítmény kategóriák szerint viszont nem található eltérés.

7. Legfontosabb publikációk

Témához kapcsolódó tudományos cikkek, magyar nyelvű

1. JUHÁSZ, A. [1999]: A vertikális kapcsolatok változásai a zöldség-gyümölcs ágazatban. Agrárgazdasági Tanulmányok. AKII 1999. 10.sz. 143 p. ISSN 1418 2122 ISBN 963 491 397 0
2. JUHÁSZ, A. – SZABÓ, M.[1999]: A feldolgozott zöldség- és gyümölcsstermékek termelési és értékesítési tendenciái az Európai Unióban. Konzervújság. MÉTE 1999. [47. évf.] 2. sz. 33-36 pp. ISSN 0866-5125
3. JUHÁSZ, A. [2001]: A minimális piacrajutási kvótáink felülvizsgálata hazánk megváltozott fogyasztási szerkezetének tükrében (8.) 99-104 pp. In Kartali, J. [szerk.]: A WTO egyezmény hatása a magyar agrárpolitika jelenére, jövőjére és teendőire. Agrárgazdasági Tanulmányok. AKII 2001. 1.sz. 143 ISSN 1418 2122 ISBN 963 491 426 8
4. JUHÁSZ, A. – SZABÓ, M.[2001]: Az Európai Unió és Magyarország közötti agrárkereskedelem liberalizációjának hatásai. Agrárgazdasági Tanulmányok. AKII 2001. 1.sz. 143 96 p. ISSN 1418 2122 ISBN 963 491 429 2
5. JUHÁSZ, A. [2001]: A zöldség-gyümölcsstermékek iránti kereslet alakulása Magyarországon az elmúlt évtizedben. Konzervújság. MÉTE 2001. [49. évf.] 4. sz. 106-109 pp. ISSN 0866-5125
6. JUHÁSZ, A. [2002]: A főbb érdekcsoportok javaslatai.[6.] 75-88 pp. In: Kartali, J. [szerk.]: A WTO tárgyalások magyar agrárgazdaságot érintő 2001. évi fejleményei. Agrárgazdasági Tanulmányok. AKII 2002. 6.sz. ISSN 1418 2122 ISBN 963 491 443 8
7. JUHÁSZ, A. [2002]: A nemzetközi egyezmények hatása a nemzetközi és a magyar agrár-külkereskedelemre.(5.) 23-34 pp. In: Juhász, A. – Kartali, J. – Wagner, H.: A magyar agrár-külkereskedelem a rendszerváltás után. Agrárgazdasági Tanulmányok. AKII 2002. 9.sz. ISSN 1418 2122 ISBN 963 491 447 0
8. JUHÁSZ, A. - ORBÁNNÉ NAGY, M. [2003]: A vámok és az export visszatérítésének várható változása az EU tagság után a harmadik országok felé irányuló magyarországi kivitelben I. Gazdálkodás. SZIE (47. évf.) 6. sz. 38-41 pp. ISSN0046-5518 2003.
9. JUHÁSZ, A. [2004]: Zöldség-gyümölcs (3.) 45-72 pp. In: Kartali, J. [szerk.]: A főbb agrártermékek piacra jutásának feltételei az EU-csatlakozás küszöbén, I. kötet Növényi termékek. Agrárgazdasági Tanulmányok. AKII 2004. 1.sz. ISSN 1418 2122 ISBN 963 491 461 6
10. JUHÁSZ, A. - ORBÁNNÉ NAGY, M. [2004]: A vámok és az export visszatérítésének várható változása az EU tagság után a harmadik országok felé irányuló magyarországi kivitelben II. Gazdálkodás. SZIE 2004. (48. évf.) 1. sz. 54-60 pp. ISSN0046-5518
11. JUHÁSZ, A. - ORBÁNNÉ NAGY, M. [2004]: A vámok és az export visszatérítésének várható változása az EU tagság után a harmadik országok felé

- irányuló magyarországi kivitelben III. Gazdálkodás. SZIE 2004. (48. évf.) 2. sz. 65-70 pp. ISSN 0046-5518
12. KARTALI, J. – JUHÁSZ, A. – KÖNIG, G. – KÜRTI, A. - ORBÁNNÉ NAGY, M. [2004]: A főbb agrárágazatok termékeinek piacrajutási esélyei és feltételei az EU-csatlakozás küszöbén. Élelmzési ipar. 2004. (58. évf.) 7. sz. 193-197 pp. ISSN 0013-5909
 13. JUHÁSZ, A. [2004]: A nemzetközi almapiac kihívásai és lehetőségei: egy konferencia tanulságai. Konzervújság. MÉTE 2004.(LII.évf.) 2.sz. 37-39 pp. ISSN 0866-5125
 14. ERDÉSZ F.-NÉ – JUHÁSZ, A. [2004]: A magyar zöldségtermelés piaci lehetőségei (2.) 21-48 pp. In: Dr. Dimény I.- Dr. Fenyvesi L. – Dr. Hajdú J. (szerk.): Piacudatos zöldségtermesztés. FVM Mezőgazdasági Gépesítési Intézet ISBN 963 611 415 3
 15. ERDÉSZ F.-NÉ – JUHÁSZ, A. [2005]: Kitekintés a szomszédos szlovák zöldség piacra. Hajtátás Korai Termesztés. Corvinus Egyetem 2005. (XXXVI.évf.) 2.sz. 4-7 pp. ISSN 0 139-0945
 16. ERDÉSZ F.-NÉ – JUHÁSZ, A. [2005]: Kitekintés a szomszédos szlovák zöldség piacra. Hajtátás Korai Termesztés. Corvinus Egyetem 2005. (XXXVI.évf.) 3.sz. 3-6 pp. ISSN 0 139-0945
 17. JUHÁSZ, A. [2005]: Kivitelünk a zöldségágazatban (1.2.), 17-23 pp. In: Z-Kiss L.- Rédei I. [szerk]: A zöldségtermesztés, -tárolás, -értékesítés szervezése és ökonómiája. Mezőgazda Kiadó ISBN 963 286 255 4

Témához kapcsolódó tudományos cikkek, idegen nyelvű

18. JUHÁSZ, A. – SZABÓ, M.[2001]: The effects of the agricultural trade liberalisation process between Hungary and the European Union. Gazdálkodás. SZIE 2001. [44. évf.] Klsz. 3. 20-24 pp. ISSN 0046-5518
19. JUHÁSZ, A. – GÁBOR, J. –KARTALI, J. – JANKUNÉ DR. KÜRTHY, GY. – ORBÁNNÉ, DR. NAGY, M. [2001]: The impacts of the WTO agreement on the present, the future and the agenda of Hungarian agricultural policy, Gazdálkodás. SZIE 2001. [44. évf.] Klsz. 3. 34-42 pp. ISSN 0046-5518

Témához kapcsolódó, konferenciákon elhangzott előadás

20. JUHÁSZ, A [2002]: Az osztrák zöldség-gyümölcs vertikum fejlődése magyar szemmel, Tapasztalatok az osztrák agrárgazdaságban az EU csatlakozást követően, Megyei Agrárkamara, 2002. december. 3. Szombathely
21. JUHÁSZ, A. [2003]: Az Európai Unió és Magyarország közötti agrárkereskedelemben liberalizációjának hatásai. [7 p.] Gazdálkodók esélyei az Európai Unióban. Szegedi Tudományegyetem Szegedi Élelmiszeripari Főiskolai Kar Európai Kihívások 2. Tudományos Konferencia 2003. május 16. SZÉF 78-84 pp. ISBN 963 210 236 3
22. JUHÁSZ, A. [2004]: The possible effects of the EU accession on certain issues of the Hungarian agricultural market access. [10 p.] Károly Róbert Főiskola.

Gyöngyös. IX. Nemzetközi Agrárökonómiai Tudományos Napok. 2004. március 25-26. SZÉF 214 p. ISBN 963 214 313 2

23. JUHÁSZ, A. [2004]: The Present and the Future Market Access Opportunities of the Hungarian Fruit and Vegetable Sector. [8.p] „Creating Value in Changing Society”, XIVth International Symposium on Horticultural Economics and Management, 29.08.-03.09. 2004, Berlin [Germany] ISHS, 371-378 pp. ISSN 0567-7572 ISBN 90 6605 056 X, Acta Horticulturae n 655

Témához nem kapcsolódó jelentősebb publikáció

24. JUHÁSZ, A. – SERES, A. [2003]: A kereskedelmi koncentráció néhány kérdése. Marketing & menedzsment, (37. évf.) 4. sz. 67-74 pp. ISSN 1219-0349
25. JUHÁSZ, A. – SERES, A. – STAUDER, M. [2005] A kereskedelmi koncentráció hatásának egyes kérdései. Közgazdasági szemle, 2005. [52. évf.] 10. sz. 774-794 pp. ISSN 0023-4346
26. JUHÁSZ, A. – SERES, A. – STAUDER, M. [2005]: A kereskedelmi koncentráció módszertanának néhány kérdése. Marketing & menedzsment, (39. évf.) 2. sz. 59-74 pp. ISSN 1219-0349
27. FERTŐ, I. – FORGÁCS, CS. – JUHÁSZ, A. – KÜRTHY, GY. [2005]: Reregulating the Hungarian Dairy Sector. Studies in Agricultural Economics. 2005. No. 102, 83-100 pp. ISSN 1418-2106
28. JUHÁSZ, A. – SERES, A. – STAUDER, M. [2005]: Methodological issues of retail concentration. Studies in Agricultural Economics. 2005. No. 103, 71-92 pp. ISSN 1418-2106
29. JUHÁSZ, A. – SERES, A. – STAUDER, M. [2005]: A kereskedelmi koncentráció tendenciái. Műhely Tanulmányok MT-DP. 2005/7, 85 p. Magyar Tudományos Akadémia Közgazdasági Intézet, ISSN 1785-377X, ISBN 963-9588-48-2
30. FERTŐ, I. – FORGÁCS, CS. – JUHÁSZ, A. – KÜRTHY, GY. [2005]: Regoverning markets in the Hungarian dairy sector (szlovákul, angol nyelvű összefoglalóval). Ekonomika polnohospodárstva. 2005. 4. sz. 29-41 pp. ISSN 1335-6186
31. JUHÁSZ, A. – SERES, A. [2006]: A koncentráció külföldi tendenciái az élelmiszerek és napicikkek bolti kiskereskedelmében. Marketing & menedzsment, (40. évf.) 2-3. sz. 65-80 pp. ISSN 1219-0349
32. JUHÁSZ, A. [2007]: Organic horticultural farmer sin Hungary (4.) 135-186 pp. In SANTACOLOMA, P. (szerk.) [2007]: Certification costs and managerial skills under different organic certification schemes, Selected Case Studies, Agricultural Management, Marketing and Finance Working Document No 14., AGS FAO Rome, 228 p. ISBN 978-92-5-105771-1
33. JUHÁSZ, A. – SERES, A. – STAUDER, M. [2008]: Business concentration in the Hungarian food retail market. Studies in Agricultural Economics. 2008. No. 108, 67-80 pp. ISSN 1418-2106
34. JUHÁSZ, A. – SERES, A. – STAUDER, M. [2008]: A kereskedelem koncentrációja. 135 p. ISBN 978-963-06-5017-5

8. Szakmai önéletrajz

Személyi adatok

Születési időpont: 1973.08.07.
Születési hely: Budapest
Állampolgárság: magyar
Családi állapota: férjezett
Munkahely: Agrárgazdasági Kutató Intézet (AKI)
Levelezési cím: 1093 Budapest Zsil u. 3.-5.
Telefon, munkahely: 06-1-476-6078
Fax, munkahely: 06-1-217-7254
E-mail: juhasz.aniko@aki.gov.hu

Végzettség

1991-1997 Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem, Budapest
Okleveles kertészmérnök és angol szakfordító
2003- Szent István Egyetem, Gödöllő
Gazdálkodási és Szervezéstudományok Doktori Iskola

Munkahelyek

1997- Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest
Tudományos munkatárs
2009-11-03 Agrárpiaci Kutatások Osztályának vezetője

Szakmai tapasztalat

1997- Részvétel az Intézet agrárpolitikai elemző alap- és programos kutatásaiban, főként a bel- és külkereskedelem témakörben.
1998 JICA ösztöndíja Japánba, „Agricultural Production and Distribution for Eastern European Countries” címmel
2000-2001 Részvétel a Phare HU98-06-04-02 „Mezőgazdasági termékek feldolgozásának és kereskedelmének szerkezet átalakítása”
2004-2005 Részvétel az IIED „Regoverning Markets” kutatásában
2002-2008 Részvétel a T 042469-es, „A kereskedelem koncentrációs folyamatának jellemzői és hatása a termelő és kereskedelmi kisvállalkozásokra” című OTKA kutatásban.

Kiemelt kutatási területeim

- 1997- A zöldség-gyümölcs ágazat kül- és belpiaci helyzete, különös tekintettel az export-import teljesítmény elemzésére.
- 2000- A WTO tárgyalások élelmiszergazdasági hatásvizsgálata.
- 2000-2004 Az EU és Magyarország közötti agrárkereskedelem liberalizációs egyezmény kutatása, 2002-től annak irányítása.
- 2002- Élelmiszerkereskedelem egyes kérdéseinek elemzése, különös tekintettel a beszállítókat érintő problémákra.

Nyelvismeret

Angol középfokú „C” típusú nyelvvizsga (tárgyalóképes szakmai nyelvtudás)

Német alacsonyfokú „C” típusú nyelvvizsga (társalgási szintű nyelvtudás)

Egyéb ismeret

A Microsoft Office programcsomag felhasználói szintű ismerete